

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Iva Nováková

Kulturní tradice regionu a jejich využití v MŠ

Olomouc 2014

vedoucí práce: Mgr. Alena Vavrdová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Nedašově dne 18. 4. 2014

.....

podpis

Děkuji Mgr. Aleně Vavrdové, Ph.D. za její podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytovala při jejím zpracování.

Obsah

Obsah	4
Úvod	5
1. Obec Návojná	7
1.1 Poloha	7
1.2 Historie obce	8
1.3 Současnost	9
1.4 Mateřská škola Návojná	10
2. Tradiční lidová kultura	11
2.1 Dělení lidové kultury	12
2.2 Lidová kultura na jižním Valašsku	15
2.2.1 Lidová píseň v Návojně	15
2.2.2 Tanec na jižním Valašsku	18
2.2.3 Kroj v Návojně	19
2.2.3.1 Kroj mužský	20
2.2.3.2 Ženský kroj	20
2.2.3.3 Kroj dětský	22
2.2.4 Dialekt	23
2.2.5 Zvyky	23
2.2.5.1 Fašanky	23
2.2.5.2 Vynášení <i>Moreny</i>	25
2.2.5.3 Velikonoce	26
3. Projekt Jaro na Valašsku	28
3.1. Východiska projektu	29
3.2 Jaro na Valašsku	29
3.2.1 Fašanky	30
3.2.2 Vynášení <i>Moreny</i>	38
3.2.3 Velikonoce	42
Seznam použitých zkratk	54
Seznam použité literatury	55
Seznam příloh	58

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám především lidovými tradicemi a zvyky. Mateřská škola, kde učím již přes 28 let, patří do jižní části Valašska na hranicích se Slovenskou republikou. Malá vesnička, zastrčená v samém koutu Valašska, v sobě dodnes uchovála některé zvyky a tradice, které se snažíme předávat té nejmenší generaci. Nemáme krajinu zasaženou průmyslem, pouze čistá příroda kolem nás nabízí využívat její bohatství, jež je úzce spojeno s jeho lidem. Lidová slovesnost, obyčejy, kroje, dětské hry, přísloví i pranostiky – to vše se nám nabízí zapojit do regionální výchovy.

Znát lidové tradice svého kraje, jejich význam a využití považuji za základní estetickou výbavu každého člověka. Pokud chápeme prostředí, ze kterého jsme vzešli my a naši předkové, můžeme v životě poznávat a srovnávat další kultury, se kterými se setkáme ve světě. Skrze lidovou kulturu v sobě může člověk najít také umělecké sklony, jež je pak provází celým životem a ovlivňují jeho myšlení, cítění, rozvíjí tvůrčí fantazii, tříbí vkus. Proto je důležité ukázat dětem tyto možnosti, aby si mohly později vybrat svou cestu.

Cílem této bakalářské práce je představit obec Návojnou, která leží ve Zlínském kraji a je součástí jižního Valašska. Chceme vymezit tradiční lidovou kulturu, jež se zde udržela v krojích, písních a tancích, ve vesnických zvycích či slavnostech. Dalším důležitým cílem je zprostředkování námětů na práci s dětmi v mateřské škole, kdy je hlavním tématem jaro na Valašsku. Využití dětských her, obřadního a slovesného folkloru v předškolním vzdělávání nám pomáhá nenásilně děti seznamovat s naší kulturou, se zvyky a obyčejy. Předáváme jim tak cenné dědictví našich předků, jejichž odkaz bychom chtěli zachovat pro další generace.

První kapitola mapuje vznik a polohu vesnice Návojná i její bohatou historii až po současnost. Zároveň také seznamuje s mateřskou školou v této vesnici, ve které je projekt z praktické části realizován.

Ve druhé kapitole nalezneme teoretickou část o vymezení lidové kultury a její dělení. Zde se nám naskýtá konkrétní pohled na Návojnou a její kulturní bohatství skrze kroje, písně, tance a zvyky a tradice. Najdeme zde také drobnou zmínku o místním dialektu.

Třetí kapitola popisuje projekt, který nabízí zapojení lidových prvků do konkrétních činností. Pro tuto práci jsme si vybrali období jara, kdy se všechno probouzí ze zimy a vše se točí kolem dodržování zvyků spojených s určitými svátky, domácím vařením, chystáním se na velikonoční svátky. Jedná se o výroční obyčejy, které dětem předáváme skrz hry nebo při

nacvičování jarního pásma. Další prvky můžeme zařadit do pracovních činností a dalších hudebních, pěveckých a pohybových aktivit, které přispívají k všestrannému rozvoji každé dětské osobnosti.

1. Obec Návojná

1.1 Poloha

Obec Návojná se nachází ve Zlínském kraji v jižní části Valašska. Je krajní obcí trojice malých vesniček, kterým se odjakživa říká „Závřší“. Jak již název napovídá, vesnice Návojná, Nedašov a Nedašova Lhota jsou sevřeny do údolí Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty a od okolních vesnic a měst je odděleno horami. Cigán, Kaňoury, Holý vrch, Potecký vrch a Radošín – to jsou názvy nejvyšších vrchů, které určitým způsobem izolovaly a dodnes izolují tento, jak já s oblibou říkám, zastrčený kout světa. Později zde pronikal pokrok civilizace, ještě na začátku 20. století zde byl kroj běžnou částí oblečení.¹

„V době napoleonských válek, kdy neměla Návojná ještě svoje jméno, přijeli k vesnici tři generálové prý samotného Napoleona. Sesedli z koní a uložili se pod dubem u cesty, aby se poradili. Na druhý den začali chodit po Nedašově a okolních dědinách verbíři. Chytali mladé ogary na vojnu a neměli slitování. Brali všechny, které našli. Chlapci se schovávali, kde se dalo. Někteří utíkali do hor a tak se jim podařilo uniknout. Pomáhali jim všichni závřšané a údolím se neslo varování: "Na vojnu verbují, na vojnu berú". Od té doby se na památku toho verbování nazývá Návojná.“²

3

¹ ŠTIKA, J.: Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj. Ostrava, Profil 1973.

² Původ Návojně - Závřší. In: *Folklorní sdružení České republiky* [online]. 2010 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://archiv.fos.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=106329>.

³ *Návojná* [online]. 2011 [cit. 2014-04-04].

1.2 Historie obce

Už odedávna patřilo území vesnice Návojně pod nedaleké panství Brumov, které se pyšnilo krásným hradem. Ten tvořil významný ochranný bod Vlárského průsmyku, rozsáhlý archeologický průzkum jej datoval do první poloviny 13. století. Nemůžeme s určitostí tvrdit, že vesnice Návojná byla založena při stavbě hradu (vzdálenost hradu a vesnice je téměř čtyřkilometrová), ale domníváme se, že území dnešní Návojně obsadili lidé na začátku 15. století. Ve starých mapách se můžeme setkat s názvem Friedenthal, tak se totiž jmenoval majitel panství na začátku 19. století.

V roce 1825 žilo v Návojně 449 obyvatel, dnes tu žije okolo 720 obyvatel.⁴

V 19. století se zde lidé živilí převážně polním hospodářstvím, ovocnářstvím a chovem dobytka.

Brumovské panství, pod nějž Návojná vždy patřila, ve svém seznamu uvádí dataci vzniku této vesnice rokem 1503. V Návojně se vystřídalo velké množství majitelů, vesnice se často označovala jako statek. S podílem docházelo také k prodeji přilehlých polí, luk a lesů, a panství se kolem roku 1680 rozdělilo na dvě části. Kvůli neustálým prodejům, přecházením dědických práv si žádný z majitelů nestihl vytvořit k tomuto místu vztah. O vesnici se moc dobře nestarali, někdy ani lid nevěděl, jak se jejich nynější pán jmenuje. Majitelé se vymlouvali na přílišnou vzdálenost, nikomu se nechtělo zůstat v těchto nehostinných končinách. Dvakrát byl statek Návojná prodáván ve veřejné dražbě. Stabilitu do těchto míst přinesl v roce 1836 rytíř Wolfgang Manner, který jej zakoupil veřejnou dražbou. Tento původně znojemský starosta byl vysoký urostlý muž a stejné byly jeho názory. Rozhodl se, že se s manželkou do Návojně přestěhují a že si zde vybudují zámecké sídlo. To bylo dokončeno roku 1845 a velmi zvelebilo okolí. O rozlehlý zámecký park bylo pečlivě postaráno. Bylo zde více jak dvě stě udržovaných stromů. I když byl Manner velmi neústupným mužem a vedl časté spory s obyvateli Návojně, nikdo mu však nemohl upřít skutečnost, že se konečně někdo začal o Návojnou starat a udržel tak ve vesnici klid. Po jeho smrti zdědil statek jeho syn Hugo, který byl všude velmi oblíben a lidé si ho vážili nejen díky jeho vzdělání (byl právníkem). Jeho mladší sestra Felicie provdaná Centner-Mannerová zámek zdědila. Tento rod pobýval na zámku až do roku 1945, kdy druhá světová válka vrcholila. I když máme doklady o tom, že lidé ze zámku pomáhali v těžkých válečných dobách místním lidem, nemohli si být svým německým původem jisti. Odjeli v dubnu 1945, stačili ještě tajně převézt

⁴ Obec Návojná. In: www.risy.cz [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=585521>

šestnáct beden s cennými věcmi do zámku Světlov v Bojkovicích a odjeli uchýlit se do bezpečí před vojáky východní fronty s myšlenkou na brzký návrat domů. Poválečná situace a další okolnosti však způsobily, že se tento rod už do Návojně nevrátil. Zámek byl poté zkonfiskován, budova byla využívána k nejrůznějším účelům, byla různě stavebně upravována a ztratila svou jemnost a krásu empíru. Nyní je zámek po částečné rekonstrukci a jsou zde byty, mateřské a volnočasové centrum.

Když ještě nebyla postavena škola, chodily děti do farní školy do Brumova. V roce 1817 však nastoupily do nově otevřené školy v Nedašově. Vlastní školu si Návojná postavila v roce 1872.

V letech 1923 – 1928 probíhala výstavba železniční dráhy z Bylnice do Vsetína. Před Návojnou byl také odstřelován tunel zvaný Návojský. Celá dráha nese jméno prvního prezidenta Tomáše Gariggua Masaryka. Pro Návojnou znamenala tato stavba hodně – nejen, že získali práci na dráze, zaměstnaly je okolní pily a lesní společnosti, ale dokončená dráha představovala důležitou spojnici se světem. Lidé měli větší možnosti při výběru práce, mohli denně dojíždět.⁵

1.3 Současnost

Dnes je Návojná čilou vesničkou, která dokáže svým občanům nabídnout základní občanskou vybavenost. V obci je Tělovýchovná jednota Sokol, která trénuje fotbal. Hasičský spolek je aktivní od roku 1926 a dnes také učí děti a mládež, jak nešťěstím s ohněm předcházet, ale také jak s ním bojovat. Český červený kříž se po celý rok stará o kulturní vyžití občanů, pořádají akce jako pochovávání basy, štrůdlování, vítání občánků, dětské dny.

Také Rodinné a mateřské centrum Malenka nabízí spoustu aktivit, do kterých se zapojují jak děti, tak dospělí. Pořádají vzdělávací workshopy, ruční dílny a zprostředkovávají setkání se zajímavými osobnostmi.

⁵ Obec Návojná. *Obec Návojná* [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.navojna.cz>; *Návojná 500 let: Obec Návojná. Neprodejná publikace k výročí obce. 2003, 16 s.; Peřinka, F. V.: Val.-Klobucký okres. Vlastivěda moravská, II. Místopis. Brno 1905, s. 277.*

1.4 Mateřská škola Návojná

Mateřská škola Návojná, okres Zlín, příspěvková organizace, byla otevřena 1. 9. 1980 jako dvoutřídní mateřská škola pro předškolní děti z Návojně a z blízkého Nedašova. Od roku 1990 je tato škola jednotřídní, v prvním patře této budovy bylo zřízeno detašované pracoviště Zvláštní školy a dětského domova Smolina, nyní Dětského domova, Základní školy a Praktické školy Valašské Klobouky. Je umístěna v chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty na moravsko-slovenském pomezí. Nachází se na klidném místě, dostatečně přístupném. V těsné blízkosti se nachází louky a lesy, které často vyhledáváme při vycházkách.

Filozofií naší mateřské školy je rozvíjet osobnost samostatného, zdravě sebevědomého, tvůrčího jedince cestou přirozené výchovy a položit základy celoživotního vzdělávání všem dětem podle jejich možností, zájmů a potřeb.

Školní vzdělávací program „Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, objevíme celý svět“ vypracovaný dle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní výchovu je založen na přirozeném střídání ročních období a s tím souvisejících tradic a zvyků. Naším cílem je v dětech vytvořit představu o nerozlučném sepjetí člověka s přírodou a společností. Celoroční témata vystihují hlavní záměry vzdělávací práce mateřské školy, jsou pak dále rozpracovány do dílčích projektů. Staví na tom, co je přirozené, co respektuje specifické zvláštnosti jednotlivých dětí, individualitu rozvoje a učení. Nezbytnou součástí práce s projekty je tvořivá improvizace, pružné a citlivé reagování na okamžitou situaci.⁶

7

⁶ MŠ NÁVOJNÁ. *Školní vzdělávací program: Jedna, dva, tři, čtyři, pět, objevíme celý svět*. Návojná, 2011.

⁷ Logo Mateřské školy Návojná, okres Zlín, příspěvková organizace. Autorem je Jana Lörinczová.

2. Tradiční lidová kultura

Definice slova tradice vychází z latinského *traditio*, což v překladu znamená „předávat“. ⁸ Tradice se tak pojí s předáváním zvyků, obyčejů, vědomostí i schopností z generace na generaci v určitém prostředí jednoho národa, skupiny lidí. Význam tohoto slova může vykládat několika způsoby. Můžeme jím označit přímo proces předávání, který je spojen především s učením, například od svých babiček se dívky učí vyšívat, mladí muži se spolu s ostatními podílí na přípravě typických čertovských masek apod. Dále si pod pojmem tradice můžeme vybavit přímo dané zvyklosti, například tradičně se na Velikonoce peče mazanec, plete se pomlázka, barví se vajíčka aj. Lidská kultura je ve svých tradicích nesmírně bohatá a členitá, pohledy na tradice v obecném slova smyslu nám přináší nejrůznější odvětví – od sociologie, přes etnografii a folkloristiku, se kterými je úzce spojená historiografie, tak i obecná filosofie a teologie. V této práci se budeme zabývat především kulturními tradicemi, takže naší pozornosti neunikne národopis, hmotná a nehmotná kultura.

Právě výše zmíněný pojem národopis je českým ekvivalentem slova etnografie či folkloristiky. Tento obor má své kořeny již ve starověku, obecně se vychází z prvních písemných památek, jeho rozvoj jako vědního systému však začal až v první polovině 19. století. „*Etnografii lze definovat jako společenskou vědu zabývající se zkoumáním kolektivně vytvářených a tradovaných jevů života. (...) Hlavní pozornost je přitom obrácena ke konkrétním, pro danou skupinu charakteristickým formám života a kultury, a k jejich souvislostech s tradicí.*“⁹ Zabývá se tedy především životem lidu na vesnici, jeho pospolitostí v oblasti kultury duchovní i hmotné. Folkloristika se zabývá především ústně přenášenými tradicemi, hudbou, tancem. Mezi základní metodu těchto dvou vědeckých oborů patří zejména přímé pozorování. Po roce 1945 dochází k rozšíření audiotechniky, což badatelé a terénní pracovníci využívali k nahrávání ústní lidové slovesnosti, ke zrychlení své práce i pro archivaci.

To, jak se na tradice díváme v dnešním světě, jak je (ne)přijímáme, jak je (ne)předáme, nás ovlivňuje v každodenním životě, z pohledu člověka žijícího na vesnici možná více než na člověka žijícího v anonymitě uprostřed velkoměsta. Každému z nás se při slově tradice vybaví něco jiného. Ovlivňují nás vzpomínky z dětství, jak jsme vše prožívali

⁸ Tradice. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Tradice>

⁹ Scheufler, Vladimír: Lidová kultura a její studium. In: *Československá vlastivěda díl III. Lidová kultura. Praha, Orbis 1968, s. 20.*

my sami, jaký na to měli názor naši rodiče, jestli jsme se vyhýbali projevům určitého svérázného obyčeje nebo jsme je s ochotou a s přirozeností přijímali. Někdo na tváři vyloudí úsměv při vzpomínce na bolest ze švihání vrbovými proutky a na koupel v chladné řece v době pomlázky o Velikonocích, někdo může mít pocit trapnosti při koledování pomlázky a se slovy „když já musím při tom recitovat“ znechuceně odchází vyšlehat alespoň babičku a sestřenicu.

S jakými kulturními vzorci chování a přijímání tradic se dnes nejčastěji ve společnosti setkáváme? Můj osobní názor je, že tato uspěchaná moderní doba nedává příliš šanci přežít starým zvykům, kde se v pohodě a teple domova pravidelně schází celá rodina, kde se celá vesnice shodne na pořádání *končinové* (fašankové, masopustní) zábavy apod. Žijeme v době, která nás nutí myslet rychle a úsporně, ze všeho mít co nejvíce a být ze všech ten nejlepší. Lidová kultura už ve svém názvu „lidová“ v množném čísle napovídá, že jde o to, aby lidé spolu trávili určitý čas, buď zábavou či prací, ale nenutí nás k dnes tak samozřejmé osamělosti a uzavřenosti.

Tradice se velmi dotýkají také života dítěte. Stávají se součástí jeho života a pomáhají mu začlenit se do společnosti, lépe poznat svou osobnost, rozvíjet své schopnosti a dovednosti. Tím také přispívají k sebevýchově a seberealizaci. Právě v dětském věku můžeme při výchovně-vzdělávacím procesu vhodně motivovat dítě k pozitivnímu vnímání a přijímání našich obyčejů a zvyků, abychom je dál předávali a uchovávali je jako dědictví našich předků.

2.1 Dělení lidové kultury

Třetí díl Československé vlastivědy dělí lidovou kulturu do několika odvětví:

- zaměstnání a výroba,
- hmotná kultura,
- společenský a rodinný život,
- pověrečné představy a zvyky českého lidu,
- folklor.¹⁰

¹⁰ MRÁZ, Bohumír. *Československá vlastivěda: Díl III: Lidová kultura*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1968.

Do *Zaměstnání a výroby* patří zemědělství, chov dobytka, drůbeže a včelařství, dále lov a samotná výroba. Do těchto kategorií spadají třeba systém hospodářství (trojpolné, travoplní), práce na poli (orba, vláčení, setí, sklizeň), různé artefakty a nástroje (kosa, rouchadla, nůše), systém salašnictví, výroba ovčích a kozích sýrů apod.

V kapitole *Hmotná kultura* se dozvídáme o sídelních formách a o bydlení, popisuje se zde strava, oblečení a doprava.

Třetí oddíl nazvaný *Společenský a rodinný život* už se více dotýká tématu naší práce než zemědělství. Charakterizuje život v určitém izolovaném prostředí jako je rodina, vystihuje příbuzenské vztahy, manželství, svatbu a její zvyky, postavení ženy v rodině, celkově se zabývá životem v rodině od narození až po smrt. Naopak otevřené společenství vesnice nabízí velkou škálu popisů od samosprávy, pravomocí veřejných činitelů, např. rychtáře, konšelů, seznamuje čtenáře se všemi stavy od čeledína po hospodáře.

Pověrečné představy a zvyky českého lidu zahrnují především různá lidová náboženství, která se odvíjí od předkřesťanských představ, pohanských zvyklostí. Patří zde také představy přírodních úkazů, nejčastěji ve spojení hromu a blesku, ničivé síly vody či ohně. I postavy jako například rusalky, hejkalové, polednice aj. jsou úzce spojené s pověrami lidu, i když nutně nemusí vycházet pouze z náboženství. Pro nás jsou důležitou součástí této kapitoly především výroční zvyky. Ty se řídily dle kalendáře, všechny svátky nebyly nutně religiózního charakteru. Vyplývaly z prací kolem úrody, byly úzce spojeny s přírodou a také zde pracovaly fantazijní představy, ať už reálné či nereálné. K výročním křesťanských světců si tak lidé přidělili úkony potřebné k zajištění obživy. „*Materialistické jádro koneckonců v dějinách lidu postupně vítězilo nad iracionálními předsudky.*“¹¹ Za základní křesťanské svátky považujeme Vánoce a Velikonoce, v náboženském kontextu narození, ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše. Dále jsou s křesťanskými svátky spojeni světcí, které lidé vážali k určitým pranostikám, např. *na svatého Jurí vylézají hadi a štíři; na svatého Řehoře – hloupý sedlák, který neoře*. Zvyky a pověry rodiny jsou úzce spjaty jak s vnitřními vztahy, tak se společenským postavením či majetkovým vybavením. To vše totiž určovalo právo nebo možnost výběru partnera/partnerky. Svatba se dříve konala především dle určeného řádu. Dnešní svatby se již bez zvyků zcela obejdou, někde patří zvyky mezi večerní zábavu. S radostným okamžikem příchodu novorozence na svět přišly i pověry a zvyky kolem dítěte, například žena v šestinedělí nesměla opustit svůj kout, jinak by jí dítě vzala divá žena a podstrčila jí jiné – nedobré. Z dlouhého výčtu zvyků, které měly spíše formu zákazu,

¹¹ Vančík, František: Výroční zvyky. In: *Československá vlastivěda díl III. Lidová kultura. Praha, Orbis 1968, s. 237.*

uvedme třeba nepřekračovat dítě; nepokládat jej na levý bok, aby nebylo levé; do jednoho roku se nesměly stříhat nehty ani vlasy, aby se mu nezkrátil život apod. Také smrt byla opředena různými znameními, lidé usuzovali podle nočních snů (smrt věstil vypadlý zub, bílý kůň, bílé prádlo na vodě). Do rodinných pověr zahrnujeme také lidové léčení, bylinkářství, léčebné praktiky.

Folklor je zdaleka nejobsáhlejší kapitolou. Lidové slovesné umění bylo základním prvkem naší kultury, kdy se už odpradáвна ústně tradovaly různé řeči, které byly později rozčleněny např. podle obsahového nebo stylistického hlediska. Řadíme zde několik skupin – lidová próza; lidová píseň; lidové divadlo; přísloví, pranostiky a hádanky; dětský folklor, lidový tanec, lidová nástrojová hudba. Do lidové prózy řadíme druhy jako pohádky, pověsti, pověrečné povídky, anekdoty, povídky ze života. Spontánní hudebnost má v našem lidu hluboké kořeny, český lid je zpěvný. Více o lidové písni na jižním Valašsku v podkapitole 2.2.1. Hravost a s ní spojený smysl pro komediantství lidé uplatňovali při ztvárnění různých scén. Ty byly obsaženy buď v obřadních hrách (Kristovo zmrtvýchvstání na Velikonoce), výročních obyčejích (pohřebenář jako poslední člen fašankového průvodu), v obchůzkových hrách (na svátek Tří králů). Náměty byly převážně ze života prostého lidu či naopak ze života svatých, zpracovávala se různá biblická témata. V době národního obrození zažilo obrovský rozmach loutkové divadlo. Drobné slovesné útvary jako přísloví, pranostiky a hádanky se užívaly v různých situacích a kontextech řeči, hádankami se dříve bavili převážně dospělí, pranostiky se váží k určitému dni v roce. Dětský folklor v zásadě rozdělujeme dle tří žánrů. Jednak jde o vlastní tvorbu dětí, kam patří rozpočítadla, škádlivé posměšky, dětské písně, jednoduché hry. Dalším žánrem je tvorba dospělých určená dětem, například říkanky, jazykolamy, ukolébavky. A třetí žánr v sobě ukrývá takovou lidovou slovesnost, která byla určena původně dospělým, ale ztratila u nich svou původní funkci a přešla k dětem. Zde řadíme různá zaříkávadla a hry spojené s výročními či obřadnými obyčejí, např. *Zlatá brána otevřená*. Lidový tanec se výrazně podílel na utváření lidové hudební kultury, další podrobnosti najdeme v podkapitole 2.2.2. Nástrojová hudba byla dříve tvořena především amatéry, samouky. Neexistovaly notové zápisy a přesně naladěné nástroje. Hrál se od srdce, někdy také od podlahy, ale především pro radost a pro obveselení společnosti. Základní valašskou muziku tvořily housle, basa a klarinet.¹²

¹² Vančík, František: Výroční zvyky. In: *Československá vlastivěda díl III. Lidová kultura. Praha, Orbis 1968.*

2.2 Lidová kultura na jižním Valašsku

2.2.1 Lidová píseň v Návojně

Lidovou písní a tancem se na jižním Valašsku zabývala v padesátých letech minulého století skupina kolem dr. Karla Vetterla. Z jejich četných návštěv, výzkumů, nahrávek a zápisů vznikla neobyčejně pestrá dvoudílná sbírka pod názvem *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka*. Dříve se povětšinou zpívalo v rodinách nebo při společenských příležitostech, například na dračkách peří, při vaření trnek, mládež se často setkávala na návsi a jen tak si pozpěvovala, mnohdy se zpěv nesl od práce na poli. Písně se tak šířily od nejstarší generace k té nejmladší, ženy, které chodily na výpomoc na Slovensko, si odtud přinášely nové písně, nové nápěvy. Dnes už taková družba v rodině či na vesnici není zvykem, děti už nemají odkud znát staré písně, které se v Návojně zpívaly. Především díky Karlu Vetterlovi a jeho spolupracovníkům můžeme obnovovat slávu starých písní i dětských her, které už si nepamatují ani prarodiče našich školních dětí.

Dle tabulkového přehledu, který nám nabízí výše uvedená sbírka v prvním díle, bylo v letech 1949-1952 sebráno v Návojně osm lidových písní. V porovnání se sousedními vesnicemi je to nejmenší počet. V Nedašově bylo zapsáno sedmnáct a v Nedašově Lhotě dokonce třicet sedm písní. V rukopisných zápiscích dalšího významného sběratele lidových písní Hynka Bíma je zapsána jedna píseň z Návojně, další tři písně byly otištěny ve zpěvníčkách *Valaské pěsnicky* od sběratelů Arnošta Kubeši a Jana Nepomuka Poláška.

Ze sbírky *Za lidovou písní Valašskokloboucka* od dr. Petra Vašíčka může Návojná čerpat také. Vašíček zde předal padesát tři písní z rukopisných sběrů dr. Arnošta Kubeši. V místopisné tabulce uvádí celkem sedmnáct písní z Návojně, přičemž čtrnáct písní sebíraných Kubešou nebylo vůbec zveřejněno, dále je zde informace, že z dalších sběrů se dochovalo devět zápisů.

Již z těchto počtů lze vyčíst, že Návojná výrazně zaostává za počty písní z okolních vesnic na Závřší. Musíme si však uvědomit, že v Nedašově byla hlavní škola, kde sběratelé zapisovali nejčastěji, protože využívali učitele jako znalce zdejší kultury i jako prostředníků a zprostředkovatele s lidem. V Nedašově Lhotě zase působil František Ročák, řídicí učitel a velký vlastenec a milovník valašské kultury. On sám sbíral lidové písně a pomáhal ostatním sběratelům chodit za opravdovými pamětníky valašských písniček. Návojná byla okrajovou vesnicí, pomyslnou branou na zastrčené Závřší, i tak ale sběratelské dvojici Kubeša-Poláček

utkvěla v paměti vzpomínka, kterou zveřejnili ve čtvrtém díle *Valaských písniček*: „V Návojně zastavili jsme zpěváky, když jeli z pole s obilím. Třebas byly pilné žně, obětovali nám chvíli poledního odpočinku.“¹³

Lidovou píseň můžeme podle jejího obsahu rozdělit do několika oddílů. Pod názvem oddílu je uveden text písně, která je původem z Návojně. Dle Vetterla (1960) je řadíme:

1. písně milostné a rodinné

„A já dobře vím, že zle pochodím, že já od svej najmilejší, že já od svej najmilejší neskoro chodím.“¹⁴

Nebo:

„Ej, v Návojném je pěkný dům, tam je děvečka, Bože můj, naši ně jí chtět nedajú, že tej děvečky neznajú.“¹⁵

2. písně žertovné a popěvky

„Lúčka zelená, neposečená, v tom Návojném sú mládenci, v tom Návojném sú mládenci, hoja, hoja, jak tá malina.

Ale né všeci, enem nekreří, kerým roste za klobúčkem, kerým roste za klobúčkem, hoja, hoja, pávové peří.

Lúčka zelená, neposečená, v tom Návojném sú cerečky, v tom Návojném sú cérečky, hoja, hoja, jak ta malina.

Ale né všecy, enem nekeré, keré majú očka černé, keré majú očka černé, hoja, hoja, líčka červené (a sú nám věrné).“¹⁶

3. řemeslnické

„Na pole ňa poslali, hrabícu ně nedali, u nás taký obyčaj, obyčaj, hrabícu si vypoščaj.“¹⁷

¹³ Polášek, Jan a Arnošt Kubeša. *Valaské písničky: IV.díl.* 1.vyd. Milotice n.Bečvou: Nákladem Knihovny Milotického Hospodáře, 1944. s. 5.

¹⁴ Poláše, Jan a Arnošt Kubeša. *Valaské písničky: IV.díl.* Vyd. 1. Milotice n.Bečvou: Nákladem Knihovny Milotického Hospodáře, 1944. s. 16.

¹⁵ Polášek, Jan a Arnošt Kubeša. *Valaské písničky: IV.díl.* Vyd. 1. Milotice n.Bečvou: Nákladem Knihovny Milotického Hospodáře, 1944. s. 49.

¹⁶ Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část II.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960. s. 109.

¹⁷ Cícha, František; Nesázal, Vincenc; Surý, Karel. *Valašský rok na dědině.* Vyd. 1. Praha: Tomos, 1987. s. 77.

Z Nedašova známá kovářská písnička:

„Kovář kuje, kovář kuje, kovářka mu pofukuje, kovář kuje, kovář kuje, kovářka mu fuká.“¹⁸

4. písně s historicko - sociálními náměty

Bohužel není žádná dochovaná píseň z Návojně, která by se vztahovala k tomuto oddílu. Naproti tomu návojské panství je často zmiňovaným místem – zdejší páni byli na své poddané velmi přísní, tím se stali zdrojem tématu robotních písní, které vypovídají o poddanských poměrech, krutém zacházení, těžkosti práce.

„Čekaj ňa, můj milý, na tuchyňských lúkách. Tam ti já ukážu, tam ti já ukážu mozole na rukách.“

Mozole na rukách, mezi pleci rány. Co nám nadělali, co nám nadělali ti návojské páni.

Idem do roboty, vězdičky svítíja. Moje kamarádky, ty návojské cérky na podhrádce spíja.“¹⁹

Nebo:

„Ti návojské páni to sú grobijáni, púščajú z roboty, púščajú z roboty, až zvoní klenání.“

Až zvoní klenání, devět hodin tříšče, ta naša večera, ta naša večera nám v čeluštách kýše.“²⁰

5. balady

Písně epického charakteru se kvůli výpravným dlouhým slokám v ústním podání moc neudržely, docházelo k častým změnám slov, slok, vztahování vystupujících osob za jiné apod.

„V tom brumovském zámku dokola klenutí, leží tam syneček, do želez zakutý.“

Proč tebe synečku do želez zakuli? Pro tebe cérečko, že sme spolu spali.“²¹

6. písně k tancům

Viz podkapitola 2.2.2

¹⁸ Vettel, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část II.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960. s. 322.

¹⁹ Vettel, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část II.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960. s. 104.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Cícha, František; Nesázal, Vincenc; Surý, Karel. *Valašský rok na dědině.* Vyd. 1. Praha: Tomos, 1987. s. 78.

2.2.2 Tanec na jižním Valašsku

Tanec patří neodmyslitelně ke každé kultuře, nejinak je tomu i na jižním Valašsku. Vetterl poznamenává, že počty písní určených k tanci převažují nad výše zmíněnými druhy lidové písně. Lidé tančili především o zábavách (fašanky, stavění máje, dožínky), při obřadních tancích (fašanková obchůzka – skákání na konopě, svatba). Při tanci mohli tito obyčejní lidé na chvíli zapomenout na strasti těžkého života v poddanství, při starostech s úrodou či v rodině.

Karel Vetterl ve spolupráci s přední českou etnochoreoložkou Zdenkou Jelínkovou rozdělil jihovalašské tance:

1. tanec točená,
2. starouherská – čardášového typu,
3. figurální,
4. jiné taneční písně.

Nejtypičtějším a výrazově bohatým tancem je bezesporu **točená**. Je to tanec párový ve dvoučtvrtovém rytmu. Tančí se svižně, někdy i sólově – dívka se točí kolem své osy a mládenec kolem ní tancuje ve velmi rychlém tempu s podupy, krokem obyčejným či poskočným. Právě spojení rychlého tance a zpěvu dnes vyvolává v divácích úžas. Pro tanečníka je to však velká dřina, protože dnes se dbá především na uměleckou vyspělost a ne na přirozený folklor, jak tomu bylo ještě pár desítek let nazpět, kdy byl projev některých tanečnicků autentický. Píseň k točené z Návojně:

„Pod Návojným na kopečku čul sem tam muzigu hrát, a já na ňu mosím jíti dybych jí měl tolar dát.

*Šenkérečko, nalej piva, muzigante, pěkně hraj! Švarné děvča, pěkně tancuj, kamaráde, zazpívaj!*²²

Stará uherská v sobě nese výraz čardášového tance. Do našeho regionu se dostal ze Slovenska, také písně k tomuto tanci mají osobitý slovenský rys. Důležitý je zde předzpěv tanečníka, pak následuje víření dvojice a na konci individuální výraz.

Tance figurální jsou velmi svérázným pohybovým vyjádřením. Pojem figurální znamená jeden hudební i taneční projev na určitou píseň. Struktura tance je daná a přísně se

²² Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část II.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960. s. 193.

dbá na její dodržování. Obsahem jsou nejen známé taneční kroky – valčík, kvapík, polka – ale i starší kroky jako obkročák či sousedská. Dále je podle obsahu písňe doplněno o různé pohyby napodobující zvířata, lidské vlastnosti či povolání. Ze Závřší jsou zapsány tyto figurální tance – křižák, zahradnický zvaný také šátečkový, špacírpodka, kovářský, všivavý (zde se zpívá o vších a názorně se předvádí škrábání, vytřepávání vši z oblečení). Úsměvná je dodnes hubičková. Ta se tančila o svatbách, cílem bylo získat hubičku od toho, u koho v kole skončil šátek. Divácky velmi oblíbený kotrlíon závisí na fyzické zdatnosti a obratnosti mužů, kteří se po točení v mlýnském kole spustí dolů do visu ležmo, přičemž se střídají v počtech sudá a lichá.

Mezi **jiné taneční písňe** patří ty, které při svém projevu nevyužívají žádných zvláštností, výjimečností. Tančí se na kroky dle rytmu (polka, valčík) a je spousta podobných variant známých ve Slezsku i v Čechách.²³

2.2.3 Kroj v Návojně

Výrazným prvkem každé hmotné lidové kultury je kroj, tedy oblečení, které je typické pro určitou oblast. Jihovalašský kroj patří k nejstarobyljším a také nejdéle uchovaným oděvům. I přes příliv městského oblečení na začátku 19. století se zdejší kroj změnil jen nepatrně, stylově zůstal čistý a díky zdejšímu lidu se uchovaly stříhy a materiály. Dodnes chodí nejstarší generace v kroji na liturgické svátky spojené s oslavou lidu, např. dožínky, slavnost Božího těla apod.

Zdejší chudý lid příliš nerozlišoval oblečení všední a sváteční. To, co bylo nové, se považovalo a nosilo hlavně do kostela a na různé svátky. Věci již obnošené sloužily ke každodennímu nošení. Dražší součásti oblečení – například kožichy, čepice baranice – se dědily z generace na generaci. Obřadní součásti krojů se nosily pouze k obřadním příležitostem.

Typická barva jihovalašského kroje je bílá, naznačuje tím svou salašnickou příslušnost. O barevnosti oblečení Dušan Naňák ve své kronice vtipně poznamenal: „*V době, kdy se začaly po dědinách objevovat první městské obleky, se o mužích městsky oblečených pravilo, že chodíja v černě; o mužích chodících v lidovém kroji se zase pravilo, že chodíja*

²³ Vetterl, Karel. *Lidové písňe a tance z Valašskokloboucka: Část II.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960.

v bíle. Později se začalo mužskému kroji přezdívat lední medvěd či medvěd, protože většina součástí kroje (mimo lajblu a bruncluku) je bílá (plátěná či soukenná).“²⁴

2.2.3.1 Kroj mužský

Košile má rovný střih. Je ušita z lněného či konopného plátna. Všední košile byla pevnější, zato sváteční byla z tenkého plátynka, proto byla vzdušná a lehká. Ozdobená je výšivkou na límečku, na okraji rukávů, výjimečně i na prsou. Podle zavázání košile lze také rozeznat, zda je muž svobodný, nebo již ženatý. Svobodní mládenci mají košili u krku svázanou červenou mašlí, zatímco ženatí mají mašli bílou, která je do límečku všita. **Nohavice** jsou šity z bílého plátna a jsou přiléhavé. Jeden rozparek značil svobodného, dva rozparky naopak ženatého. Rozparky byly lemovány černým a červeným šňůrováním. Na vnější straně lýtek nejsou nohavice sešité, ale zapínají se kovovými háčky. Nohavice upevňuje **opasek**, který je z hovězí kůže, zdobil se vybíjenými cvočky. **Vesta** čili bruncluk se šije z tmavofialového sukna, jemuž se na Závřší říká „řebíčkové“. Sahá do pasu a na zádech a po straně je bohatě zdoben šňůrováním v barvách modré, žluté a červené. Po kraji má na pravé straně našity kovové nebo mosazné polokulaté knoflíky a na straně levé byly obšité dírky pro tyto knoflíky, bruncluk se však nikdy nezapíná. Pouze první dírka je opravdu prostřižená a provléká se do ní cíp červeného šátku. Na jaře a na podzim na sebe muži oblékali **labjl**, což je krátký kabátek černé barvy. Do velké zimy se nosila **halena**, která svým názvem trošku mate. Nejde o halenu ve smyslu košile, ale o těžký kabát z bílého sukna. Nezbytným oděvem byl dřív **klobouk**. Na Závřší se nosil nízký, na svátky jej muži zdobili zelenými či červenými šňůrkami obtočenými kolem dýnka. V zimě se nosila **baranice** – podle názvu šitá z kůže beránků. K obutí sloužily kožené **krpce** nebo **papuče** z bílého sukna. Bohatší lidé si mohli dovolit **holénky** čili vysoké boty z kůže. Pověštinou se však chodívalo naboso, lidé se obouvali při svátečnějších příležitostech, např. když šli do kostela, do města apod.

2.2.3.2 Ženský kroj

Kroj ženy se v průběhu let měnil více než mužský. Starší součásti kroje se zjednodušovaly, dochází k používání materiálů tovární výroby, hlavně sametu, brokátu.

²⁴ Naňák, D. Kronika jihovlašského Závřší. Rukopis, 1985, s. 66.

Spodní prádlo označujeme pojmem **rubáš**. Ten byl přiléhavý a šil se z jemného plátna. Jeho dva díly – sukně a opléčko – byly později nahrazeny **spodnicí**. Na Závřší se jí říkalo také leknice. Ta se v pase stahovala a byla velmi našasená. Na spodu byla často ozdobena drobnou krajkou. Byla bílé barvy, později se nosila i v barevném provedení. Materiál **rukávců** se lišil od využití. Pro každodenní nošení byly ze silnějšího lněného plátna a zdobeny byly minimálně, zato sváteční byly z tenkého plátýnka a měly vyšívány límeček. U krku se zavazovaly červenou mašlí nebo se zapínaly knoflíčkem. **Sukně** byla čistě bílá, ušita z jednoho kusu, na bocích mírně našasená. Ženská vesta zvaná **kordulka** byla stejně jako mužský brunclík tmavofialové „hřebíčkové“ barvy. Kolem výstřihu byly lemovány barevnou stuhou a na zádech byla zdobena šňůrováním žluté, modré a červené barvy. Zapínání bylo přes kovové háčky nebo se obšitými dírkami provlékla červená mašle. Zástěra neboli **fěrtúšek** patří k nejtypičtější části valašského kroje. Fěrtochy mají stejnou délku jako sukně (do půl lýtek) a jsou vyvedeny v modrotisku. Na každodenní nošení se zástěra oblékala naruby a ve svátek se nosila otočená tiskem ven. **Šátek** byl nezbytnou součástí úpravy hlavy každé ženy. Zavazoval se pod bradou, velké zimní šátky se obtáčely přes celou hlavu až do týla. Dříve se nosily hlavně v bílé barvě, postupem času i rozvojem techniky bylo k dostání velké množství látek i barev. Například šátek z kašmíru byl v polovině 19. století považován za velmi nákladný, nosil se jen o výjimečných svátcích a byl předáván z generace na generaci. Převažovalo u něj zdobení rostlinného charakteru a barvy černé, fialové i červené, a byl také po stranách lemován trásněmi. V zimě se ženy chránily před chladem především **vlňákem**. Z praktických důvodů převažovaly tmavé barvy, dochovaly se však i pruhované či kostkované černobílé, šedobílé, červenozelené. Ženské kožíšky se nazývají dubáky podle hnědé barvy vnější kůže, uvnitř s ovčí kožešinou. Bývá ušit do pasu a na okraji rukávců a na zádech v bocích je zdoben drobnými hedvábnými bambulkami, někdy také zelenožlutým šňůrováním. **Obutí** bylo stejné jako u mužů – tedy krpce nebo papuče. Střevíce a botičky s podpatky si mohly dovolit pouze movitější ženy, tuto obuv ale využily pouze při svátcích. **Vlasy** si ženy splétaly do copů (po valašsky lelíkú), svobodné si pečlivě česaly pěšinku uprostřed (tzv. na pútec), vdané ženy každé ráno zapletly cop obtočený kolem hlavy a vlasy přikryly šátkem, bez kterého se na veřejnosti neukázaly.²⁵

²⁵ Kovářů, Věra. *Lidový kroj na Valašsku*. Ostrava, 1982.

2.2.3.3 Kroj dětský

Je všeobecně známo, že na oblečení dětí na vesnici nebyl kladen žádný velký důraz. Primárně šlo o to zajistit dítěti ochranu před chladem, estetickou funkci plnilo dětské ošacení pouze u bohatých rodin a to až od poloviny 19. století. Děti byly obvykle baleny do různých zbytků látek, které byly k sobě všelijak svazovány. Batolatům se podle oblečení říkalo „košiláčci“, protože je matky oblékaly jen do dlouhých, velkých košil. Do věku pěti let bylo zvykem oblékat děti do malých šatiček, které nosili chlapani a děvčata bez rozdílu. Byly to hlavně praktické důvody, protože kde nebyly vydlážděné cesty, tam bylo bláto, písek a prach a oblečení se rychleji zašpinilo nebo rozedralo. Čím byly děti starší, tím více si své oblečení „zasloužily“. Děvčátka byla oblékána do šatiček z modrotisku, který byl v pase převázán červenou stuhou. Hoši chodili v bílé košili a ve světlých plátěných nohavicích, které byly na konci roztřepeny. Ponejvíce chodily bosy, v chladu si nohy obvazovaly huněmi a v zimě obouvaly papučky.²⁶

27

28

²⁶ Kovářů, Věra. *Lidový kroj na Valašsku*. Ostrava, 1982.

²⁷ Poněkud odrostlejší „košiláček.“ Fotografii ze svého osobního archivu zapůjčil Dušan Naňák.

²⁸ Taneční pár z Nedašova. Fotografii ze svého osobního archivu zapůjčil Dušan Naňák.

2.2.4 Dialekt

Oblast jižního Valašska spadá do východomoravského nářečí a jeho podskupiny valašského nářečí. Velkou roli hraje také pohraniční okolí se sousedním Slovenskem, někdy je velmi těžké rozlišit, zda jde ještě o nářeční výraz, nebo je slovo už v řeči slovenské. Sám Peřinka uvádí, že v pohraničních osadách (kam počítá i Návojnou) převládají dloužené slabiky: „*hóre, slávik, hřib*.“²⁹ Na konci slov naopak zachytil zřetelné souhlásky: „*břeH, duB, vůZ, nůŽ*.“³⁰

Pro příklad uvádíme některá slova typická pro valašskou mluvu:

- 1) neprovedena změna ou > ú, např. múka, vezú, lúka,
- 2) neprovedena změna aj > ej, např. daj, vajce, nejlepší,
- 3) změna ó > uo > ú, např. kúň, múj,
- 4) neprovedeno úžení é > í, např. řéct, zelé, mléko,
- 5) zachovaná skupina šč > št', např. ščípat, ščáva, ščest'í.³¹

2.2.5 Zvyky

V jarním období se u nás na Valašsku dodržuje několik tradic. V následujících podkapitolách se budeme věnovat třem důležitým zvyklostem – fašanku, vynášení *Moreny* a Velikonocím. S těmito tématy pak dále pracujeme ve třetí kapitole, kde jsou zpracovány v našem projektu Jaro na Valašsku. Zde proto nabízíme stručný náhled do historie těchto zvyků.

2.2.5.1 Fašanky

„Zimní zvyky končivaly masopustem. Fašankama, jak sa pravívalo v Návojněj. To bylo veselo. To chtěl každý ešče naposledy před postem užít co najvēc. Chodívaly spiš všelijaké maškary. Medvědi, židé, smrtě a všelijak spravení ogařiska a výrostci a tančivali po dědině a zpívali. Večer po tom byla v hospodě muziga. Pozděj chodívali menší ogaři spravení za fašanky. Začernili si hubu, oblékli nejaké staré šaty, aby jich nigdo nepoznál, přepásali povříslm a navěšali na sebe všelijaké mašle. Tak chodili po dědině s rožněm nebo aj s měchem (gdyž

²⁹ Peřinka, F. V.: *Val.-Klobucký okres. Vlastivěda moravská, II. Místopis*. Brno 1905, s. 18.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Nářečí a interdialekt na Moravě a ve Slezsku. In: [online]. [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://kcjl.upol.cz/dialektologie/kap3_nareci_morava.pdf

počítali na dobrý výsledek) od domu k domu a zpívali: *Fašanky, fašanky aj pod obušky, my všeco bereme aj plané hrušky, tamto nám nedali tuto nám dajú, komára zabili, slaninu majú! A lidé jim dávali. Obyčejně koblihy a špek, které napichovali na rožeň. Když chodilo víc fašanků pohromadě, tož sa potom o to dělili. Gdo chodil sám, sám si takej všeco nechál. Po fašankoch byl potom půst až do velikej noci. To sa nesmělo tančit ani zpívat veselěj písničky. Enem postní. Ani smít sa velice nahlas nesmělo. A každý sa měl připravovat na pokání. Cérky a ženské nosívaly do kostela na hlavách černé šátky.*³²

Takto popisuje fašanky v Návojně malíř a řezbář Josef Káňa (1929-1994), který v Návojně prožil celý život.

Fašanky patří mezi nejzachovalejší a stále udržované zvyky v Návojně. Patří do obřadů jarního cyklu, jím se končily zimní obřady a nastalo veselí, aby se v následujících 40 dnech před Velikonocemi lidé postili.

Fašankový obřad v sobě dříve ukrýval povícero zvyků. Na celém Valašsku se chodilo s medvědem. Jeden chlapec si obstaral ovčí kožich a hrachovinu taktéž na zakrytí, druhý chlapec se oblékl do ženských šatů a medvěda po vesnici vodil na řetězu. Spolu s nimi obcházeli každý dům ve vsi další mládenci, aby si dosyta zatančili s hospodyní. Při tanci museli vysoko vyskakovat, aby v nastávajícím období len a konopí hodně vyrostlo. Pro vedlejší vesnici v Nedašově, a potažmo zde můžeme počítat i Návojnou, byla typická maska tzv. pohřebenáře. Byla to mužská maska vyrobená ze slámy s dřevěným rožněm, na který hospodyně napichovaly slaninu a koblihy. Chodil vesnicí jako poslední z průvodu a děti za ním házely rozbité hliněné hrnce od sádla nebo od trnek, které si s radostí schovávaly po celý rok. Pohřebenář během pochůzky vyzpěvoval: „*Póóóhřeběň, staré baby kolozubé náááá hřeběň.*“³³ Také on si s hospodyní zatancoval a vysoko s ní povyskočil, aby měla dobrou úrodu.³⁴

Fašankový průvod masek chodil v úterý, lidé byli převlečení za různá zvířata (medvědi, lišáci), nadpřirozené osoby (smrtky, vodníci, čerti) a další osoby jako kominíci, židi, cikáni aj. Přitom se zpívaly tyto písničky:

„Fašanky, fašanky s černými fúsy, aj ten čert bachratý tancovat musí.

Tutej nám nedali, tutej nám dajú, komára zabili, slaniny majú.

³² Káňa, Josef. *Pověsti: vyprávění ze staré dědiny*. 3. dopl. vyd. Luhačovice: Agentura Ogar, 2002, s. 73-74.

³³ Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část I*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. s. 100.

³⁴ Naňák, D. *Kronika jihovalašského Závřší*. Rukopis, 1985.;

*Pod šable, pod šable, aj pod obušky, my všecko bereme aj plané hrušky.
Fašanky, tuřice, velká noc přijde, kdo nemá kožucha zima mu bude.*³⁵

Nebo:

„Už je toho masopustu na mále a kde my ty staré dívky zadáme.“

*„Hora, hora, hora hustá, ej hora, hora, hora hustá, už je konec masopusta.“*³⁶

Přes masopust bývalo hodně svateb, a která dívka se nevydala, té se všichni posmívali a skládali na ně posměšné písně.

Po úterní pochůzce nastávala večer veselice spojená s pochováváním basy, což znamenalo rozloučení se s veselením a dobrým jídlem. Vždy se navařilo a napeklo koláčů, masa a dalších dobrých pochutin, které si lidé následujících čtyřicet dní odepřeli. Pochování basy je obřad, při kterém se s basou nakládá jako se zemřelým a hraje se směšně žalostná scénka s hrobaři, farářem a plačkami. Konec muziky značí konec všeobecného veselí, tancovaček a zábav. K půlnoci se tedy lidé už pokojně rozešli do svých domovů, aby dodrželi tradici půstu.

2.2.5.2 Vynášení *Moreny*

Mezi nejvýznamnější slavnosti na Valašsku patřil jarní obřad vynášení *Moreny*. Tento obřad je historicky doložen v roce 1366, původ však můžeme nalézt již v dobách pohanů.³⁷ Název se u vesnic mírně liší, můžeme se tak setkat s označením Mařena i Mořena. Tato loutka (figurína) představovala smrt. Rituál spočívá ve vynesení smrti z vesnice, následovalo její zapálení a vhození do potoka, aby smrt (potažmo krutá zima) odešla. Oheň a voda tak symbolizovaly určitou očistu od všeho zlého – zimy, bídy, nemoci.

Figurína byla vyrobena povětšinou ze slámy, vprostřed naražená na dlouhou tyč. Dívky ji strojily do obnošených šatů, které už nepotřebovaly. Když byla *Morena* ustrojená, obešly dívky v zástupu celou vesnici od domu k domu. Za vesnicí ji odhodily do potůčku, při zahazování se rychle otočily zády, aby se *Morena* nevrátila zpět do dědiny.³⁸

³⁵ Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část I.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. s. 102.

³⁶ Cícha, František; Nesázal, Vincenc; Surý, Karel. *Valašský rok na dědině.* Vyd. 1. Praha: Tomos, 1987. s. 21.

³⁷ Frolcová, Věra. *Velikonoce v české lidové kultuře.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 32-33.

³⁸ Sušilová, Libuše. *Kloboucký rok: starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboucích.* Vyd. 1. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem, 2010.

Vynášení se provádělo na Smrtnou neděli, která je v pořadí předvelikonoční postní doby pátá. Při vynášení *Moreny* se na Valašskokloboucku zpívalo:

1. „*Smrtná neděla, kdes klíč poděla? Dala sem ho dala svatému Juří, aby nám otevřel do rája dveří.*
2. *Aby Juří stál, role odmykal, aby tráva růstla, tráva zelená až po kolena.*
3. *Tráva zelená až po kolena, všelijaké kvítí co sa v polu svítí, fijala modrá.*
4. *Fijala modrá, husa divoká, volá na oráčka, volá na sedláčka neoř zhluboka.*
5. *Šak já neořu ani nemožu, koničky ně ustávajú a sám nemožu.*“³⁹

V souvislosti s tímto rituálem se dochovalo nošení *létečka/májička*. Nepředpokládá se, že tyto obřady byly spojené, spíše byly prováděny samostatně. Když se vynesemím *Moreny* lidé odpoutali od zimy, nastal čas pro přivítání jara a požehnání, aby byla dobrá úroda. Při nošení *létečka/májička* se nastrojil zelený stromek různými pentlemi, někdy také vyfouknutými vejci. Také s tímto atributem, stejně jako s *Morenou*, se chodilo od chalupy k chalupě a zpívaly se při tom koledy. Například:

1. „*Jeji tu kde mládenec, co by dal groš za věnec, a jak nechce dáti, nech peníze ztratí.*
2. *Kúlalo sa kúlalo, červené jablúčko, kom že ty ho podaruješ, má zlatá Aničko.*
3. *Panimámo krásná, dali ste nám másla, dali ste nám malučko, přidajte nám vajíčko.*
4. *A jak nepřidáte, šak sa podíváte, vsecky hrnce potřepeme, co v polici máte, aj ten talěr malovaný, co z něho idáte.*
5. *Sedí panna v koši, o vajíčko prosí, dajte ně ho dajte, malované vajce, jak ně ho nedáte, šak sa podíváte, vsecky hrnce potřepeme, co v polici máte, aj ten hrnek malovaný, co z něho pijáte.*“⁴⁰

Za své koledování dostaly děti většinou něco dobrého k snědku – vařené vejce, sušené švestky nebo jablka, ořechy apod.

2.2.5.3 Velikonoce

Týden po vynesemím *Moreny* nastala Květná neděle, kdy se v kostele posvětily *kočičky* (květy vrby jívy), ty se dávaly do jídla nemocným lidem i dobytku. Před Velikonocemi se

³⁹ Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část I.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. s. 109.

⁴⁰ Vetterl, Karel. *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka: Část I.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. s. 111.

dělal velký úklid chalupy, nově se vevnitř vylíčilo, puténky a ostatní nádobí se drhlo v potoku, také lavice a stoly se z chalupy vynesly a všecko se vyčistilo. Na Bílou sobotu se zametl dvůr, což značilo konec úklidu. Velikonoční svátky mohly začít.

Na Zelený čtvrtek odlétají zvony do Říma, a tudíž nezvoní. Na Valašsku chodí odjakživa chlapi s řehtačkami, *řepotáky*, *tragačama*, *klepačama*. Jsou to dřevěné nástroje, které vydávají hrčivé zvuky. Nahrazují tím zvonění zvonů, *ogaři* chodí po vesnici ve velké skupině a jejich *řepotání* se rozléhá široko daleko. Na Zelený čtvrtek se *řepotá* v šest hodin odpoledne a pak o půlnoci. Velký pátek se oznamoval *řepotáním* v pět ráno a v osm hodin chlapi začali chodit po koledě. Dál se odklepe šest hodin odpoledne a o půlnoci se šli umýt do potoka, věřilo se, že v potoce teče víno, které pil Ježíš Kristus při poslední večeři. Umývání symbolizovalo očistu hříšného těla.

Na Bílou sobotu *řepotáci* obcházel každé stavení a vypytať si výslužku, za to, že *odřepotali* čas místo zvonů. V Návojně se říkalo: „*Kázali nám naši páni, abyste nám dali od klepání. Pár vajíček na randlíček a pět kaček od klepaček.*“⁴¹ Za pány jsou zde označeni nejstarší chlapi, kteří řídili rozdělování odměn. Dostávali nejčastěji vajíčka uvařená na tvrdo, buchty, v bohatších rodinách i peníze. Po dopolední mši, kdy se do kostela nosily pokrmy k posvěcení, už chlapi uštipovali vrbové proutí u potoků na pondělní mrskačku. Z něj splétali *tatary*, od nejjedoduších třech proutků až po složité z deseti či dvanácti proutů.

Libuše Sušilová uvádí, že chlapi chodívali mrskat už po půlnoci: „*Šak téj noci z neděle na pondělí pokoja nebylo. Ogaři sa tahli přes obec potichy, né s halasem tajak včilěj o mrskačce. Mívali vyštudýrované, jak sa za cěrku dostat. Márné bylo zašprajcovat dveři lebo si k maměnce lehnút. Márné, všecko márné, svůj díl mosela dostat, gdyby mjeli maměнку z postele vynést. Šak túte noc cěrky šatu neodkládaly. Na záda si, pod košulu, dávaly v kolikero papír, lebo to tak nebolelo. Mládenci začínali chodit mrskat už po púnoci. K šestěj zrána mrskačka končila.(...)Starší, ženáci, chodili mrskat aj v pondělí dopoledňa. Tým už sa nechtělo stávat v noci a také by žádného robečka nepustila.*“⁴² Malí chlapi ale chodili spíše dopoledne, dívky pořádně *tatarem* vyšlehali, polévali je vodou, aby byly po celý rok zdravé. Jako výslužku si odnesli malované vajíčko, buchtu a mašli na *tatar*. V úterý chodily na mrskačku *cěrky*, aby chlapcům oplatily předchozí výprask.

⁴¹ Naňák, D. Kronika jihovalašského Závřší. Rukopis, 1985. s. 26.

⁴² Sušilová, Libuše. *Klobucký rok: starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboukách*. Vyd. 1. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem, 2010. s. 44.

3. Projekt Jaro na Valašsku

„Z hlediska požadavků RVP PV je využívání folkloru téměř ideálním prostředkem pro komplexní rozvoj dětské osobnosti. Prostřednictvím všech folklorních žánrů se dítě setkává s vysoce estetickým produktem, jehož hodnota je prověřena sítím přísných kritérií mnoha generací.“⁴³

Barevná mozaika valašského folkloru nám jako pedagogům nabízí obrovské množství inspirace pro každou vzdělávací oblast, jimiž rozvíjíme naše předškolní děti. Protože je škola na vesnici, máme o to více příležitostí tradice ukazovat na veřejnosti a spolupodílet se na tradičních obyčejích společně s dalšími obyvateli vesnice.

„Skrze folklorní tvorbu se dítě přirozeně a v historických souvislostech seznamuje se světem kolem sebe, poznává mravní zákony společnosti, tužby i bolesti lidí a odkrývá se před ním odvěké sepětí a vztah člověka k přírodě. Aktivním poznáváním a provozováním folkloru si dítě mimo jiné odnáší do života cit pro mateřský jazyk a hudebnost národa i cit pro pochopení dramatické situace v literárním textu. Rozvíjí zde své dovednosti v oblasti rytmického a pohybového vyjádření, podněcuje svou obrazotvornost i fantazii. Při folklorních hrách kultivuje své sociální vztahy s vrstevníky.“⁴⁴

Obecné cíle uvedené v RVP PV nám dávají prostor vybírat do výchovy a vzdělávání takové prvky a metody, které můžeme propojit s poznáváním tradiční lidové kultury. Začlenění regionálních témat a jejich integrace ve Školním vzdělávacím programu (dále jen ŠVP) pomocí projektové metody bere ohled na věkové a individuální zvláštnosti dětí při získávání zkušeností, poznatků a schopností v cílené vzdělávací činnosti. Ty jsou zaměřeny nejen teoreticky, ale v mateřské škole především prakticky. Dochází zde k formování dětské osobnosti, rozvoji jeho dovedností, schopností a vědomostí, postojů i návyků.⁴⁵

Při plánování projektu s folklorní tematikou vycházíme z předpokladu, že pedagog má o folkloru určité teoretické vědomosti (o jeho postatě, provázání s náboženskou tematikou a liturgií, o symbolice). Tvořivé využití folkloru a jeho správná interpretace zamezuje také riziku deformace a nesprávného pohledu na tuto část kultury.

⁴³ *Metodické listy pro předškolní vzdělávání*. Editor Jana Buriánová, Věra Jakoubková, Hana Nádvořníková. Praha: Raabe, 2004, 1 sv. s. A 1.15 s .4.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Projekty v práci mateřských škol. KRETKOVÁ, Hana. *Metodický portál RVP* [online]. 2006 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PU/922/PROJEKTY-V-PRACI-MATERSKYCH-SKOL.html/>

3.1. Východiska projektu

V naší mateřské škole jsme se rozhodli vytvořit si svůj vlastní projekt, který by se zabýval lidovými tradicemi vycházejícími z naší obce a okolního Valašska. Za cíl jsme si vytyčili seznámit děti s životem v naší vesnici v období jara, se zvyky a obyčejí, které se v tomto období udržovaly dříve i s obyčejí, které se zde udržují dodnes. Určili jsme si tři hlavní okruhy, a to fašanky, vynášení Morény a Velikonoce. K tomu jsme si z literatury vybrali různá říkadla, básničky, pověsti a povídky, taneční hry, pracovní i pohybové aktivity. K těm jsme si zvolili vybrané metody, formy, postupy, vhodnou organizaci, pomůcky. Vyhodnotili jsme určitá rizika, která by se mohla v našem projektu objevit. Podstatná je nevyzpytatelnost jarního počasí, dále pak častá absence dětí, které bývají v tomto období často nemocné. U některých činností jsme shledali rizikovost v celé skupině, protože naše škola je jednotřídní a navštěvují ji děti od tří do sedmi let. Některé činnosti by tak nemusely odpovídat principu věkové přiměřenosti dětí.

3.2 Jaro na Valašsku

Název projektu: Jaro na Valašsku

Autor: Iva Nováková

Účastníci: děti z MŠ Návojná, jejich rodiče i prarodiče, ostatní obyvatelé naší vesnice

Vět dětí: od tří do sedmi let

Prostředí realizace projektu: Mateřská škola v Návojně, vesnice Návojná

Délka projektu: 7 týdnů

Organizace projektu: specifikace dle dílčích témat

Cíle projektu:

- kognitivní: Dítě bude schopno vlastními slovy popsat určitou tradici a její význam.
- psychomotorické: Dítě zvládne zatančit a zároveň zazpívat lidovou píseň, dokáže sladit rytmus se zpěvem či pohybem, přiměřeně ke svému věku zvládne činnosti s výtvarnými pomůckami (nůžky, lepidlo, psací potřeby, výtvarný materiál aj.), zvládne jednoduchou základní dramatizaci.
- afektivní: Dítě dokáže odhadnout míru svých schopností a možností a uplatňuje je spolu s dalšími vědomostmi a dovednostmi v běžném životě.

Dítě si uvědomuje hodnotu tradiční kultury a považuje ji za bohatství, které nám zanechali naši předci.

Rozdělení projektu na témata:

1. Fašanky,
2. vynášení *Moreny*,
3. Velikonoce.

Použitá literatura: uvedena vždy citační normou v poznámce pod čarou.

3.2.1 Fašanky

Cíl: seznámit se s tradicí fašankové pochůzky na Valašsku, seznámit se s knihou místního rodáka. Se zaměřením na tuto tradici si osvojí různé písně, tance, hry a říkadla, které pak přímo uplatní při občůzce.

Účastníci: děti z MŠ Návojná

Počet účastníků: 28

Věk dětí: od tří do šesti let

Prostředí realizace: prostory MŠ, vesnice

Doba trvání: dva týdny

Očekávaný výstup: poznat radostné veselí fašankového průvodu a karnevalu, prožívat radost, porozumět vtipu, humoru a slovní hře v lidové slovesnosti, osvojit si elementární poznatky o lidových zvycích.

Organizační forma: skupinová, individuální, frontální, venku i v mateřské škole

Metody: vyprávění, dialog, pracovní činnost, nápodoba, prožitek, praktická

Pomůcky: kniha Josefa Káni, tyč z Polykarpovy stavebnice, Orffovy nástroje, silonové ponožky, vata (či kusy látek), špejle, šablony masek, nůzky, tvrdé papíry, krepové papíry, klovatina, vlna, vodové barvy, kniha Lidové tradice od D. Šottnerové, šátek, krabice s oblečením, barvy na obličej, masky.

Motivace:

Dětem přečteme příběh J. Káni (viz kapitola 2.2.5.1). Komunitní kruh – rozhovor s dětmi, pokládáme otázky: Víte, jakým nářečí mluvíme v Návojně? Postřehli jste v příběhu nějaké neznámé slovo? Používáte některá slova doma, když se bavíte s maminkou, tatínkem? Používají ta slova vaše babičky nebo dědečkové? Vyprávíme si o valašském nářečí, které

zaznělo. Vysvětlíme si slova, jež s masopustním veselím souvisí – fašanky jako masopust čili držíme půst od masa; maškary – lidé v různých maskách či převlecích za účelem zábavy; komára zabili – slaninu mají – žert; zabíjačka – porážka prasete domácího, znamenala zásobení rodiny pro dlouhé období – maso, sádlo, další pochutiny – jitrnice, jelita, tlačěnka, polévka z ovaru, dávala se výslužka pro sousedy. K fašankovému průvodu patřily také dobroty pro pochůzkáře, tím byly koblihy, šišky, různě vykrajované tvary (hřebeny), boží milosti, hospodyně je podarovaly i kouskem špeku, slaniny, klobásky nebo uzeného masa. Nezbytný je přípitek z domácí pálenky.

Valašské nářečí je velmi specifické a vybraná slova s dětmi zkusíme převést do spisovného jazyka: pravívalo – povídalo; ešče – ještě; najvěc – nejvíc; ogařiska – chlapci; povřislo – slaměný provaz; „na dobrý výsledek“ – předpokládali bohatou výslužku; tož – tak; enem – jenom, smít sa – smát se; cěrky – děvčata. Při povídání využijeme obrázků v knize Lidové tradice od D. Šottnerové a knihu od J. Káni Pověsti: vyprávění ze staré dědiny.

Pracovní činnosti:

- výroba lidového nástroje „ozembuchu“ – vysvětlení názvu – hraje se na něj boucháním o zem. Jako základ můžeme použít tyč z Polykarpovy stavebnice, která má vhodné díry, abychom jimi provlékli Orffovy nástroje uvázané na provázku.
- výroba jitrnic: použijeme různobarevné tělové silonové ponožky, které vycpeme vatou, vatelínou, popřípadě nastříhanými kusy látek, a konce propícháme špejlí. Přidáme i otázky – v jaké pohádce rostly jitrnice na stromě? Dařbuján a Pandrhola. A kdo měl tu jitrnici, jakou svět neviděl? Pocestný z Obušku z pytle ven!

46

⁴⁶ Jitrnice vyrobené dětmi z MŠ Návojná (foto: I. Nováková)

- výroba masek: výtvarná činnost, kde budou mít děti za úkol obkreslit šablonu masky, vybarvit a samy vystříhnout. Použijeme kreповé papíry, vlnu, klovatinu, čím barevnější a pestřejší masky budou, tím lépe. Využijeme ji při hrách a při obchůzce po vesnici.

47

Hádanky:

„Vaří se to, peče se to, nejí se to. Co je to? (špejl v jaternici)“

„Jeden kočí má sto očí. Do každého něco strčí. Co je to? (struhátko)“

„Visí visatec, kouká chlupatec, Kdyby visatec upadl, že by ho on popadl. (slanina a kocour)“

„Co dělá husa, když o jedné noze stojí? (druhou zdvihá)“⁴⁸

Pranostiky:

Masopust na slunci – pomlázka u kamen.

Konec masopustu jasný – len krásný.

O masopustě dlouhé rampúchy – je úrodný rok na muchy.

Při rozhovoru děti přichází na význam pranostiky. Učitelka je vede vhodnými otázkami: jak je nám na sluníčku? Co znamená, že je na slunci? Jak je nám u kamen a kdy v nich topíme? Apod.

⁴⁷ Masky ze šablony, vytvořené dítětem z MŠ Návojná (foto: I. Nováková)

⁴⁸ Bartoš, František. *Kytice*. 5. vyd. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše, 2006. s. 157.

Pohybové hry:

„Na kňůrkavú babu“

Děti potichu obcházejí v kruhu. Uprostřed stojí baba se zavázanýma očima. Kruh se zastaví a baba přistoupí k některému dítěti. Pokud se ho dotkne, musí se ozvat „kňourkavým“ hlasem. Jestli baba pozná, kdo to je, hra se opakuje – babou je poznané dítě. Když nepozná, volají: „Běž dál, běž dál!“⁴⁹

„Na masopustní strašidlo“

Jedno dítě je vybráno jako masopustní strašidlo. Z krabice vybírají děti oblečení a strašidlo navlečou do každého kousku. Pak se rozejdou po třídě a na povel učitelky strašidlo začne děti chytat. Koho chytí, tak se za něj zařadí jako had.

„Sedí Kača“

Uprostřed kruhu sedí na židličce jedno dítě a představuje Kaču. Na dlani drží vyrobenou jitnici. Děti chodí v kruhu kolem Kači a říkají říkanku „Sedí Kača na lavici, v ruce drží jitnici. V druhé ruce jelito, běž Jeníku, vem jí to.“ Děti se v kruhu zastaví, Kača zavře oči a učitelka mrkne na nějaké dítě, které se stane Jeníkem a jitnici jí opatrně z ruky ukradne. Pak vyběhne z kruhu a utíká před Kačou, která se jej snaží chytit. Jeník musí oběhnout kruh a sednout si na místo Kači. V další hře se stává Kačou on. Pokud jej však Kača dostihne, Jeník se vrátí na své místo a Kača zůstává ve hře dál.

50

⁴⁹ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 76.

⁵⁰ Děti z MŠ Návojná při hře „Sedí Kača“ (foto: I. Nováková)

„Masopust“

Důležitá je zde rychlá reakce na slovo. Děti chodí volně v prostoru, na učitelčin povel: „Maso!“ se začnou smát, tančit, poskakovat, vyjadřovat radost. Na povel „Půst!“ se musí všichni zastavit a nesmí se pohnout.

Hry se slovy a jejich významy

Vysvětlení slova půst – vzniklo od slova pustit, opustit, nedělat nějakou činnost. K tomu si zahrajeme hru „Co pust a co drž.“ Učitelka říká, které části těla pustíme či držíme, např. kolenodrž, kolenopust, nosodrž, pusodrž, uchodrž, nosopusouchopust, a té části těla se děti musí chytout/pustit. Variantou může být pohybová aktivita, kdy učitelka zadává příkazy na předměty, př. kobercodrž, kočárkodrž, paniučitelkodrž, paniučitelkopust. Můžeme také zapojit dvojice – holkoklukodrž, kamarádodrž, největšíhojedlíkadrž, modrookédětidrž, hnědovlasédětidrž, dobréhozpěvákodrž atd. Přitom vedeme děti k uvědomění si vlastností a postojů vůči ostatním dětem.

„Můj půst“

Cílem je, aby si každé dítě uvědomilo, čeho by se mohlo vyvarovat, vzdát, protože to není hezké, slušné, zdravé. Tady se odrazí schopnost sebereflexe, máme zpětnou vazbu o tom, co si dítě o sobě myslí nebo jak vidí samo sebe. Posilujeme tím jeho seberegulační mechanismy, schopnost přijmout kritiku. Nabízí se nám zde tyto možnosti – počítačopust, kokinopust, palicopust, uřvanopust, žalovníčkopust apod.

Vtípy

Co se říká dětem, když chtějí ještě další pohádku:

„Býl dysi desi za devětadevadesátú horú, za devětadevadesátú vodú a za devětadevadesátú cestú, co ide od města k městu, v devětadevadesátej jaskyni jeden veličajzný had. A ten had měl ocas. Od konca do konca, nebylo mu konca. Tož býl dysi desi za devětadevadesátú horú, za devětadevadesátú vodú....“⁵¹

Vtipné rozpočítadlo

„Jeden, dva, tři, čtyry, pět,

⁵¹ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 46.

*šest, sedum, osum, devět,
ty si starý medvěd,
a ty stará medvědice,
ukradla nám itrnice.
Kolikpak jich máš?
(řekne se číslo a odpočítá se)⁵²*

Hudebně-pohybová činnost

„Kalamajka“

Známa dětská valašská písnička, jejíž nápěv bude dětem známý. I tak si ji přezpíváme u klavíru a naučíme se na ni tanec.

<i>„Kalamajka</i>	Poskoky ve dvojicích a střídavě vykopávat nohy.
<i>mik, mik, mik,</i>	Třikrát zadupat.
<i>oženil se</i>	Poskoky ve dvojicích a střídavě vykopávat nohy
<i>kominík,</i>	Třikrát zadupat.
<i>vzal si ženu Elišku</i>	Chytit si svou dvojičku a točit se za paže.
<i>v roztrhaném kožíšku“⁵³</i>	Chytit si svou dvojičku a točit se za paže.

2. sloka se tančí stejně jako první

*„Kalamajka pěkná věc,
když je zima šup na pec,
když je teplo šup dolů,
kalamajku tancuju.“⁵⁴*

⁵² Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 24.

⁵³ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 38.

⁵⁴ Tamtéž.

„Toto bude na konopě“

The image shows a handwritten musical score for the song "Toto bude na konopě". The title is written at the top. The score is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, folk-like style. Below the staff, there are two lines of lyrics in Czech. The first line is: "1 To-to bude na ko-no-pě, to-to bude na lín, to-to bude šerý korb, to-to bude ná-šlý." The second line is: "2 To-to bude na konopě, to-to bude na fén, to-to bude na ci-ši-ši, to-to bude na lípě." Below the lyrics, there are three lines of rhythmic notation. The first line is: "|| (paličky) 7 7 7 | na-to-ko-pě | na-ko-pě | šer-šer-šer | ná-šlý |". The second line is: "○ (bubínky) 3 | to-to". The third line is: "= s (šněly) 4 4 | to-to |".

55

Známa fašanková píseň, při které maškary a hospodyně vyskakovaly vysoko, aby byla hojná úrod. Píseň se naučíme za doprovodu klavíru, využijeme přitom vytvořený ozembuch. S dětmi procvičujeme rytmickou stránku za doprovodu Orffových nástrojů – bubínek, paličky, malé činely, ozvučná dřívka aj. Nacvičíme poskočný krok nejprve v kruhu, poté se rozdělíme do dvojic. V mezihrách vysoko vyskakujeme.

„Fašanky, fašanky“

The image shows a handwritten musical score for the song "Fašanky, fašanky". The title is written at the top. The score is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, folk-like style. Below the staff, there are three lines of lyrics in Czech. The first line is: "1 Fa-šan-ky, fa-šan-ky, aj pod o-buš-ky my še-cko be-re-me aj pla-né hru-šky." The second line is: "2 Tu-to nám ne-da-li tu-to nám da-jú, ko-má-ra za-bi-li sla-niny ma-jú." The third line is: "3 Fa-šan-ky, fa-šan-ky, aj pod o-buš-ky my še-cko be-re-me aj pla-né hru-šky." Below the lyrics, there are three lines of rhythmic notation. The first line is: "|| (paličky) 7 7 7 | fa-šan-ky | fa-šan-ky | aj pod o-buš-ky | my še-cko be-re-me | aj pla-né hru-šky |". The second line is: "○ (bubínky) 3 | tu-to nám ne-da-li | tu-to nám da-jú | ko-má-ra za-bi-li | sla-niny ma-jú |". The third line is: "= s (šněly) 4 4 | fa-šan-ky | fa-šan-ky | aj pod o-buš-ky | my še-cko be-re-me | aj pla-né hru-šky |".

56

Připomeňme si tuto známou písničku, kterou budeme zpívat při obchůzce.

„Fašanky, fašanky, aj pod obušky, my šecko bereme aj plané hrušky.

Tuto nám nedali, tuto nám dajú, komára zabili slaniny majú.“⁵⁷

⁵⁵ Metodický zásobník hudební výchovy v MŠ Návojná.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

Propojení s veřejností

Určený den v týdnu si v mateřské škole oblečeme masky, které jsme si vyrobili. Děti si mohou přinést také masky vyrobené doma, popř. karnevalové kostýmy. Namalujeme si obličej, vezmeme si jednoduché hudební nástroje a dle počasí přibalíme sáňky nebo kočárek, kam dáváme výslužku. Takto namaškarění obejdeme celou vesnici, zastavíme se hlavně u domů, kde bydlí rodiče nebo prarodiče našich dětí. Přitom budeme zpívat, hrát, tancovat, dovádět, vyprávět vtipy a pobavíme každého, koho potkáme.

58

59

60

61

⁵⁸ Malování masek na obličej, děti z MŠ Návojná 2012 (foto: I. Nováková)

⁵⁹ Fašankový průvod dětí z MŠ Návojná 2012 (foto: I. Nováková)

⁶⁰ Fašankový průvod dětí z MŠ Návojná 2014 (foto: I. Nováková)

⁶¹ Fašankový průvod dětí z MŠ Návojná při obdarování výslužkou 2012 (foto: I. Nováková)

3.2.2 Vynášení *Moreny*

Cíl: seznámit děti se symbolikou *Moreny*, uskutečnit tento obřad

Účastníci: děti z MŠ Návojná

Počet účastníků: 28

Věk dětí: od tří do šesti let

Prostředí realizace: prostory MŠ, vesnice

Doba trvání: jeden týden

Očekávaný výstup: děti se seznámí s tradicí toho výročního obyčeje, budou spolupracovat při praktických činnostech, zkoordinují pohyb se zpěvem.

Organizační forma: skupinová, individuální, venku i v mateřské škole

Metody: názorná, demonstrační, praktická, slovní, nápodoba

Pomůcky: notový materiál z metodického zásobníku, obrázkový materiál z dostupných knih (Šottnerová, Bartoš), dřevěné palice, seno, sláma, bílé prostěradlo, krepový papír, šátek, staré kusy oblečení (haleny, zástěry), vyfouklá vejce, provázek, dřívka od nanuků, Orffův instrumentář, klíček, zapalovač, ozdobené vrbové větvičky.

Aktivity k tématu:

- výroba *Moreny*,
- nácvik písně „Neseme *Morenu*,“
- vynesení *Moreny*.

Motivace: píseň

„Neseme *Morenu*, na vrchu červenú, na spodku bílú. Pěknú, pěknú, pěknó vystrojenú!“⁶²

63

⁶² Sušilová, Libuše. *Klobucký rok: starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboukách*. Vyd. 1. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem, 2010.

Pracovní činnosti

- Velkou *Morenu* vyrobíme tak, že na základní křížovou konstrukci z palic připevníme slámu, aby vznikla figurína Smrtky. Postupně vytvoříme hlavu, upažené ruce a tělo. Slámu porůznu vrstvíme a převazujeme provázkem. Poté jí oblékneme do starého bílého prostěradla, uvážeme roztrhanou zástěru (popř. vyrobenou z krepového papíru) a na hlavu šátek způsobem „na babku“. Kolem krku zavěsíme věnec z neobarvených vajec. Při této činnosti děti spolupracují na výrobě s učitelkou.
- Malou *Morenu* si každé dítě vytvoří samo. Využijeme přitom malá dřívka od nanuků jako kostru. Děti pak hrstí sena obtočí dřívka tak, aby vznikla hlava a trup. Ruce necháváme pouze z neobalených dřívek. Seno přivážeme provázkem a z nastříhaných kusů krepového papíru nebo látky vyrobíme *Moreně* šaty, které opět připevníme provázkem a nakonec uvážeme šátek. V této činnosti se děti snaží pracovat samostatně, pokud budou potřebovat pomoci, požádají paní učitelku. Předškolní děti pomáhají mladším.

64

65

66

⁶³ Metodický zásobník hudební výchovy v MŠ Návojná.

⁶⁴ Výroba velké *Moreny* v MŠ Návojná 2014 (foto: I. Nováková)

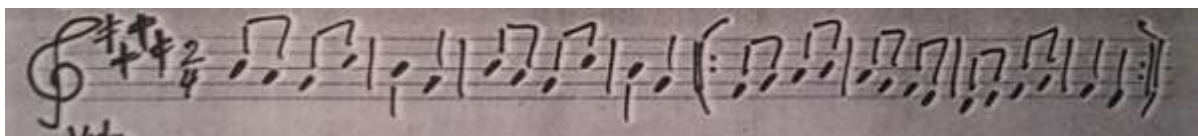
⁶⁵ Totéž.

⁶⁶ Malé *Moreny* vyrobené dětmi z MŠ Návojná 2014 (foto: I. Nováková)

Hudební a instrumentální činnosti

S dětmi se naučíme píseň:

„Smrtko, smrtko bílá, kdes tak dlouho byla? U studánky, u hlubánky, ruky, nohy myla.
Smrtko, smrtko bílá, čím sas umývala? Zeleným lístečkem, červeným kvítečkem.“⁶⁷

68

Píseň dětem učitelka nejprve předzpívá za doprovodu klavíru, při opakování se děti postupně k učitelce přidávají, píseň se naučí pomocí nápodoby. Až budou mít upevněnou melodii, může učitelka přejít k využití šikovného dítěte jako sólisty, který představuje *Morenu*, jež v textu zpívá odpovědi na otázky. Můžeme také využít nástroje z Orffova instrumentáře, především rytmická dřívka, drhlo, dřevěný blok. Děti rozdělíme na skupiny a určíme, které nástroje ťukají lehkou a které těžkou dobu.

Rytmizace říkadel

„Smrt, smrt ukrutná, kyselica nechutná.
Kyselicu zíme a smrt utopíme! Húúúú, húúúú.“⁶⁹

„Nesem my *Morenu* na Smrtnů nedělu, neseme *Morenu* pěkně ustrojenú.
Černú babu zimu, pryč s ní za dědinu. Nesem, nesem *Morenu*, na oleji smaženú.“⁷⁰

S dětmi se říkadlo nejprve naučíme. Pak využíváme práci s hlasem, dynamiku, postupné crescendo a decrescendo, procvičujeme především gradaci, od nejtiššího deklamování až po nejhlasitější. Dbáme přitom na hlasovou hygienu, děti upozorníme, že není potřeba křičet. Přidáme také hru na tělo, abychom i gestem dokázali napodobit strašidelnou atmosféru říkadla.

⁶⁷ Plicka, Karel – Svolinsky, Karel – Volf, František. *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách. Díl 1, Jaro*. 4. vyd., v Odeonu 1. Praha, 1978. s. 116.

⁶⁸ Metodický zásobník hudební výchovy MŠ Návojná.

⁶⁹ Plicka, Karel – Svolinský, Karel – Volf, František. *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách. Díl 1, Jaro*. 4. vyd., v Odeonu 1. Praha, 1978. s. 117.

⁷⁰ Tamtéž.

Dětská hra:

„Smrtná neděla, kdes klůče dala? Dala sem jich, dala svatému Juří.“

Na tuto jednoduchou říkanku mohou děti hrát hru: sedíme v kruhu, jedno dítě je uprostřed a představuje neděli. V kruhu máme ruce za zády a potají si předáváme klíč. Sborově se neděle zeptáme: „Smrtná neděla, kdes klůče dala?“ Neděle odpoví: „Dala sem jich, dala svatému – (a doplní jméno a ukáže na dítě, podle nějž má právě v hrsti klíč). Pokud uhodne, hráči se vymění.

Provedení obřadu vynesení *Moreny*

S dětmi si vyprávíme o zvyku vynášení *Moreny*. Společnou diskuzí objasňujeme symboliku *Moreny* jako smrti, zimy či bídy. Popíšeme si samotný obřad vynesení, že u vody *Morenu* zapálíme a vhodíme ji do potoka, aby zima ukončila svou vládu nad světem a mohlo přijít jaro do vsi. Proto jsme si také vyrobili *Morenu*, abychom i my mohli vyhnat zimu a přivítat jaro. Společným průvodem půjdeme přes vesnici s *Morenou* v čele k potoku, přezpíváme naučenou písničku a provedeme obřad.

Jakmile nám *Morena* uplave, rozdáme dětem z košíku nazdobené větvičky znázorňující *létečko*.

71

72

⁷¹ Obřad vynášení *Moreny* 2014 (foto: I. Nováková)

⁷² Po vhození *Moreny* do vody děti dostaly *létečko* 2014 (foto: I. Nováková)

3.2.3 Velikonoce

Cíl: přiblížit dětem slavení Velikonoc, vyzkoušet si různé techniky barvení vajec, přivítat jaro.

Účastníci: děti z MŠ Návojná

Počet účastníků: 28

Věk dětí: od tří do šesti let

Prostředí realizace: prostory MŠ

Doba trvání: 2 týdny

Očekávaný výstup: Naučit se zpaměti krátké texty a taneční kroky, zvládnout výtvarné techniky, zvládnout orientaci v prostoru. Spolupracovat s ostatními dětmi.

Organizační forma: skupinová, individuální, frontální

Metody: slovní, názorné, praktické

Pomůcky: kraslice, papírové šablony vajec, voskovky, vodové barvy, inkoust, aromalampa, včelí vosk, špendlík v tužce, OVO barvy, voda z kysaného zelí, Orffův instrumentář, obaly od Kinder vajíček, luštěniny, barevná papírová vejce, grafomotorický list, *tatar*, vrbové proutky, mašle, provázek, dřevěné píšťalky, ruličky z toaletních papírů, lepidlo, malé dortové papíry, nůžky, barevné lýko, raznice, fixy, pomůcky pro krasličení s rodiči – dle zvolených technik, doprovodné obrázkové knihy (Šottnerová, Bartoš, Sušilová, Motlová), *řepotačky* a *klepačky*.

Velikonoce jsou velmi obsáhlým tématem, pro předškolní děti je lákavé se seznámit s některými tradicemi. Při slově Velikonoce se dětem vybaví především pomlázka, vejce, mlád'átka (kuřátka, jehňátka), jaro. Rozhodli jsme se pojmout toto období skrze symboly. Každý symbol nám pomůže splnit různé cíle, využít nové metody a výtvarné techniky, hry, říkadla, tance. S dětmi si budeme o Velikonocích předčítat před spaním⁷³, každou didakticky cílenou činnost začneme řízeným rozhovorem, kdy si představíme určitou dobu Velikonoc a symbol, jemuž se budeme věnovat.

Symbol: vejce

Výtvarné činnosti

- na papír si děti obkreslí šablonu vajíčka, které pak pomalují voskovkami a přetřou vodovou barvou. Můžeme také udělat vajíčko s folklorním motivem

⁷³ Šottnerová, Dagmar. *Velikonoce: původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Vyd. 2. Olomouc: Rubico, 2004. 125 s.

a to tak, že děti si vajíčko přetřou modrým inkoustem a po zaschnutí na něj zmizíkem malují rostlinné ornamenty. Vznikne nám tak typicky valašský modrotiskový vzor.

- Užití voskové techniky na uvařená vejce. Vejce musíme nejprve odmastit. V aromalampě rozpustíme včelí vosk a nanášíme jej na vejce pomocí kulaté špičky špendlíku zabodnutého v tužce. Musíme pracovat rychle, protože vosk rychle tuhne. Hbitými tahy vytváříme tečky a čárky. Až se děti výtvarně vyřádí, tak vejce ponoříme do připravené lázně z barev OVO na vejce. Po určité chvíli se skořápka vejce zbarví, ale voskové ozdoby zůstávají v původní barvě. Když pak vejce dáme do vlažné trouby, rozpustí se nám vosk a vejce zůstanou krásně hladká a zdobená.

74

75

⁷⁴ Děti z MŠ Návojná při nanášení vosku na uvařená vejce 2014 (foto: I. Nováková)

⁷⁵ Následné ponoření do OVO barev 2014 (foto: I. Nováková)

- Jako novou techniku rádi vyzkoušíme leptání vodou z kysaného zelí. Připravíme si obarvená vejce v OVO barvě, nanese ornament z vosku a ponoříme do vody z kysaného zelí. Kyselá voda barvu vyleptá a pod voskem zůstane barevný vzor. Vejce opět dáme do vlažné trouby, kde se vosk rozpustí. Zůstane opět hladké a krásně ozdobené vejce.

Hry

Rytmicky pohybová hra „Putující vejce“ – děti jsou v kruhu těsně u sebe a pravou ruku skrčí za záda. Levou dlaň nastaví před sebe. Jedno dítě drží vajíčko (použijeme kulaté chřestítka nebo obal od Kinder vejce naplněný luštěninou), které si předávají po kruhu. Rytmicky na říkanku: „*Ben, ben, blechy ven a vajíčka do košíčka, sem!*“⁷⁶ předávají vejce do kruhu. Až děti zvládnou na každou dobu předat vejce tak, aby nespadlo, vyzkoušíme různé varianty, že vajíčko může libovolně změnit směr pohybu, vajíčko můžeme podávat pod rozkročenými nohama, se zavřenými očima.⁷⁷

Varianta pohybové hry „Na kompot“ – děti sedí v kruhu na židličkách, mají rozdána barevná papírová vajíčka ve čtyřech barvách (žlutá, modrá, červená, zelená). Jeden hráč stojí uprostřed bez židličky a vyvolá barvu vajec. Děti s danou barvou se musí mezi sebou vyměnit, aby nasedly na stejných místech. Vyvolávač si musí rychle obsadit prázdnou židli, jinak zůstává vyvolávačem i další kolo. Vyvolávač může také zvolat *míchanica* (po valašsku míchaná vejce) a všechny děti si rychle musí vyměnit své místo. Ve hře procvičujeme barvy – musíme dbát na správné výměny a menším dětem je potřeba někdy pomoci.

„Kouzelná krabička“ – děti posazený do kruhu si předávají krabičku, ve které je ukryto 6 párů Kinder vajíček, která jsou naplněna různými plodinami – fazolí, čočkou, pískem, mákem, rýží a těstovinami. V rytmu básničky *Po kruhu jde krabička, otevře ji holčička. Holka nebo kluk, teď už ani muk!* putuje krabička a při posledním důrazu ji otevře dítě, na které došla řada. Vybere si jedno vajíčko. Až jsou všechna vajíčka rozdána, hledají si své dvojice pomocí hrkání. Poté zkusíme hádat, co se ve kterém vajíčku skrývá.

Grafomotorický list – dokreslit druhou půlku vejce. (Viz příloha č. 6)

⁷⁶ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 58.

⁷⁷ Jenčková, Eva. *Hody, hody, doprovody. 2. díl*. Vyd. 1. Hradec Králové: Tandem, 2004. sv. Hudba v současné škole. s. 14.

Symbol: pomlázka

Pracovní činnosti

- Při procházce venku s dětmi nařežeme vrbové proutí, ve školce je rozdělíme podle délky, nejdelší se nechává na obtočení rukojeti. Děti zvládnou uplést jednoduchý *tatar* ze tří proutků, které na začátku svážeme rezným provázkem. Na druhém konci jej ozdobíme barevnou mašlí. Každý si může vzít svůj upletený domů, aby ho pak mohl využít při velikonoční pomlázce.

Komunitní kruh

- Význam tradice mrskání tatarem – vhodné otázky: Proč se mrská vrbovými proutky? Chodí mrskat chlapci, nebo děvčata? Jaká je odměna pro koledníky? Znáte nějakou říkanku, která se při mrskání říká? Děti většinou znají obligátní *Hody, hody doprovody* a my se naučíme valašsky:

*„ Dávaj vajca, vyplácaj sa,
jak ň nedáš kopu vajec,
vyženu ťa rovnů za pec.
A z té pece do komína,
vyudiš sa jak slanina. “*

Nebo:

*„Tatar, tatar, na taterec,
dajte tetko kopu vajec.
Nedáte-li kopu vajec,
hodíme vám cěrku na pec.
A pacholka do komína,
vyudí sa jak slanina. “*

Symbol: jaro

Hudebně pohybová hra

- *Zavíjačka* je jednou z nejtypičtějších jihovalašských dětských her. Hrávala se především na jaře, kdy všechny květiny začaly kvést. Hrály ji především dívky, *ogaři* většinou přihlíželi a vyřezávali si písťalíčky.

Písnička má veľmi jednoduchý nápěv. (Viz příloha č. 7)

Nejdříve se děvčátka rozdělí na mladší a starší a udělají dva kruhy. Rozdělí se na skupiny podle květin – *žaružky* jsou blatouchy, *čečetky* sedmikrásky. Mladší pouze chodí po kruhu, starší děvčata už tzv. zavíjejí – v kruhu za sebou mají pravou ruku položenou na rameni dívky před sebou a levou rukou chytí ruku dívky stojící za ní, která ji drží na rameni. Tím jsou spleteny jako věnec.

Text písně:

*„Viju, viju, věneček ze samých pomněneček, ze samého kvítí, co sa v polu svítí.
Viju, viju, privíjám žaružek (pak se dosadí další) si pribírám, viju, viju kvítí, co sa v polu svítí.“*

V mezislokách, kdy se zpívá pouze na melodii la, se dívky chytou kolem pasu a do rytmu jdou doprostřed kruhu a poté kruh zase roztáhnou. V každé sloce přivíjí další kvítky, to znamená, že se děvčata z dané květiny přidají k velkému kolu. Až mají připeleteny všechny kvítky, je čas rozplétat:

„A já věnec rozpletu, do hory vás zavedu, na jahody, na maliny, donesem dom četinu.“

A spojené ruce zvedají a rozplétají nad hlavou. Pak přijde rychlá část, na niž dívky poskočným krokem tančí v hadu. Mění se přitom i píseň:

„Šla Kača do Lapača jatelinu mlátit, odrala si celé paty mosela sa vrátit.“

Pro chlapce máme říkanky k výrobě písň'alíčků, můžeme využít dřevěná dřívka jako rytmický doprovod:

*„Otlúkaj sa piščalenko,
dám ti grejcar na pivenko !
A jak sa ně nepodaříš,
dám ti facku, až sa zvalíš!*

*Otlúkaj sa piščalenko, vrbová, vrbová
dokola, dokola.
Nebudeš sa otlúkati?
Budu na ta žalovati!
Knížeti pánu a on ti dá ránu,
až odletíš ke zlatému džbánku.*

*Huš , huš, huš, vrazím do ťa nůž,
vrazím do ťa kudličku,
vyrazím ti dušičku.
Dost, dost, dost, už je holá kost.*

*Podar sa ně písčalenko vrbová,
pojedeme na paseky pro drva, pro drva.*

*Otlúkaj sa kozapysku,
dám ti medu celú misku!
Nebudeš sa otlúkat,
budu na ta žalovat! “⁷⁸*

Tento celek použijeme při nácviu jarního pásma, které bude součástí besídky pro rodiče.

Výtvarná činnost:

- technika z odpadového materiálu na téma jaro. Jako pomůcky si nachystáme nastříhané pásky z ruliček toaletního papíru, tvrdé archy, lepidlo a vodové barvy. S dětmi si u stolečků připomeneme různé symboly jara a navedeme je k tomu, aby si s pásků zkusily některý poskládat. Poskládané výtvary si pochválíme (nápady zpracování, náměty – květiny, motýlci, sluníčko) a pak začneme s nalepováním na papír. Po zaschnutí lepidla obrázků dotvoří barvami.

79

⁷⁸ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 18-19.

⁷⁹ Výtvary dětí z MŠ Návojná, technika z odpadových materiálů (foto: I. Nováková)

- výroba přáníčka pro rodiče a okolní mateřské školy. Připravíme si papírovou podložku pod dort o průměru 16 cm, nastříhané uši ze světlého barevného papíru, nohy z tmavě hnědého papíru, mašličku z barevného lýka, malé ozdoby vytvořené raznicemi a tvrdý zelený papír o rozměrech 20 x 20 cm. Ten nám bude sloužit jako podklad, na nějž nalepíme dortový papír, který bude představovat beránka. Černou fixou dokreslíme obličej, přilepíme uši, nohy a mašličku. Kolem dokola nalepíme vyražené ozdoby a na druhou stranu napíšeme velikonoční přání. (Viz příloha č. 9)

Propojení s rodinou

Jedno odpoledne před Velikonocemi uspořádáme pro rodiče s dětmi naši již tradiční akci *velikonoční krasličení*. Cílem je strávit příjemný čas v mateřské škole, kdy si rodiče mohou společně se svým dítětem vytvořit pěknou velikonoční ozdobu. I když chodí převážně maminky, tatínkové jsou zde vítáni také, kolikrát se zdrží u pletení *tatarů*. Máme vždy nachystaných několik stanovišť pro různé tvoření, například drátkování vajíček, zdobení ubrouskovou technikou, vosková technika, polepování sypkými materiály - mákem, krupicí aj, tvoření slepiček a kuřátek z vlnité lepenky, malování tuší, akrylovými barvami, pletení *tatarů*. Tuto akci pořádáme každý rok a činnosti obměňujeme. Účast bývá vždy velká a účastní se celé rodiny i se staršími dětmi a prarodiči. Zářivé úsměvy a plná náruč výrobků nás vždy potěší.

80

⁸⁰ Velikonoční krasličení s rodiči 2014 (foto: I. Nováková)

Symbol: Řepotáci

Motivace – přečteme dětem opravdivé zachycení *řepotání* v *Návojně* od Josefa Káni a předvedeme *řepotačku*, kterou ve školce máme.

Dechové a artikulační cvičení

- děti opakují slabiky, které nástroje vydávají. Dbáme na rozhybání mluvidel, postavení jazyka a dechovou výdrž.
- *Klep, klep, klap, klap, klip, klip, klop, klop* – zrychlujeme, zpomalujeme, zesilujeme, zeslabujeme, dáváme důraz na první dvě písmena.
- Procvičení hlásky R – vydávám hrčivý zvuk „rrrrrr“ jako řepotání.

Jazykolamy:

„V našem trní, vrana brní. Brň, brň, brň.

Skákalo psisko přes příkopisko,

Přes pcháč, přes rozsocháč,

Přes nevyrovnané humno.

Švrček švrkal celú noc.

Všeci ševci šili.

Pod mostem piščú, pod mostem piščú,

Psi sa tam dřiščú.⁸¹

Následující dechové cvičení se říká se na jeden nádech:

„Oře, oře Jan,

Přiletělo k němu devět vran.

První praví dobře oře.

Druhá praví dobře oře.

⁸¹ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 15.

*Třetí praví dobře oře.
Štvrtá dobře oře.
Pátá praví dobře oře.
Šestá praví dobře oře.
Sedmá praví dobře oře.
Osmá praví dobře oře.
Devátá praví už nemože Jan. “⁸²*

Básničky – Když chodili klepači po koledě, museli v každém hospodářství poprosit o nějakou výslužku za to, že odklepali místo zvonů. Z Valašska máme dochované tyto říkanky:

*„Tetičko, tetičko, dajte nám vajíčko,
odklepali sme vám klekáníčko.*

*Tetičko, tetičko, poneste vajíčko,
pro Juru, pro Jana, aj pro mňa Štěpána.*

*Skázali vás pozdravovat naši páni,
abyste nám dali něco za klepání.
Šak sme sa my naklepali,
až nás ruky rozbolely.*

*Za dveřama stojím, dál sa jít bojím,
pes na mňa vrčí, kapsa sa ně krčí,
že mně paňmáma nebo pantáta,
vajíčka do kapsy strčí.*

*Tetičko, prosíme vás, dajte nám vajíčko
dvě nebo štyry, šak sme si ich ráno od svítání zaslúžili.
My s vozem nejedem ani řepu nevezem,
jen vajíčka do košíčka dajte všem. “⁸³*

⁸² Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 17.

⁸³ Volfová, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. s. 39-41.

Rytmická hra

„Na dobrou pohybovou paměť“

- střídání různých pohybů hry na tělo ve dvou rytmických dvoutaktí, vycházejících ze zvuků klepání:

1. takt: Klep, klep, klep! – první-druhá-první-pomlka

2. takt: klepy, klepy, klep! – prv-ní, dru-há, první, pomlka

Využijeme pohybů hry na tělo nebo dřevěné rytmické nástroje:

- Klep, klep, klep!
- Podupy (řehtačka)
- Mušličky (drhlo)
- Luskání (bubínek)
- Klepy, klepy, klep!
- Pleskání (dřevěný blok)
- Tleskání (ozvučná dřívka)

Hrajeme s hrou na tělo, na rytmické nástroje hrajeme dětem do kroku.⁸⁴

⁸⁴ Jenčková, Eva. *Hody, hody, doprovody. 1. díl*. Vyd. 1. Hradec Králové: Tandem, 2004. sv. Hudba v současné škole. Výběrová řada. s. 18.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo charakterizovat lidové tradice z obce Návojná na Zlínsku, potažmo z Valašskokloboucka, a využít je v ŠVP naší školy. Projekt či jeho části mohou být využity mateřskými školami v našem regionu.

Díky flexibilnímu pojetí RVP PV máme možnost zapojit prvky tradiční lidové kultury do všech vzdělávacích oblastí. Didakticky cílené aktivity umožňují rozvíjet klíčové kompetence, integrovaná výchova a vzdělávání pak dává prostor pro kreativní práci učitelky v MŠ.

Při psaní této práce jsme čerpali z odborné literatury, využívali jsme také regionální literatury a rukopisných sbírek, které vytvořili přímo občané Návojné. Také jsme hodně používali knihu návojského rodáka Josefa Káni, jehož vyprávění a vzpomínky vydala v knižní podobě jeho rodina. Pan Káňa byl významnou osobností naší vesnice, vedl zdejší kroniku a vydal dvě knihy (*Vršatecké pověsti*, *Návojské pověsti*), často je zmiňován jako zakladatel skautského hnutí na Valašskokloboucku. I skrze jeho dílo můžeme vést děti k lásce ke svému kraji.

Je toho hodně, čeho bychom chtěli naše děti naučit. Naším úkolem je vytvořit jim takové prostředí, ve kterém si budou moci všechno vyzkoušet, sami si prožít a poznat, protože jen to, co si sami vyzkoušíme, v nás zanechá hlubokou stopu. Děti se na činnosti spojené s akcemi (fašanky, vynášení Moreny, velikonoční krasličení) vždy velice těší, protože z toho mají silný zážitek. Starší děti nám vždy pomohou nadchnout ty mladší svým bezprostředním nadšením pro činnosti, přirozeně nám tak zájem o tradiční témata neopadá.

Velice si v naší vesnici pochvalujeme spolupráci s rodiči a veřejností, kteří nás vždy podporují a stávají se partnery MŠ. I jejich zaujetí přispívá k udržení tradic ve vesnici i k výchově dětí ke kladnému postoji k našim zvykům, kultuře, k celému našemu kraji. Snažíme se být otevřenou školou a vítáme možnost zapojovat se do společenského dění v obci. V našem vlastnictví je osm párů dětských krojů, které hojně využíváme na veřejných vystoupeních. Už jen oblékání do kroje je pro děti jakýmsi obřadem, ke kterému přistupují s pocitem výjimečnosti a přirozené úcty.

Do přílohy jsme zařadili fotografie, které zobrazují určitou část našich zvyklostí. Dále jsme zde uvedli fotografie, které dokumentují části projektu, jako jsou akce a výtvary našich dětí.

Naše zvyklosti a obyčeje budou pro nás vždy představovat nosné a přitažlivé téma. Chceme v každém dítěti probudit touhu po dalším poznávání svého kraje, kde má kořeny, kde vyrůstali jeho předci a kde jednou možná on sám zase vytvoří domov svým dětem.

Seznam použitých zkratk

MŠ – mateřská škola

RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

ŠVP – Školní vzdělávací program

Seznam použité literatury

Knihy:

BARTOŠ, František. *Kytice*. 5. vyd. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše, 2006. 158 s. Zlínský kraj; sv. 14. ISBN 80-903411-7-9.

BESTAJOVSKÝ, Martin. *Lidové obyčeje a nápady pro šikovné ruce. Jaro*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004. 64 s. ISBN 80-251-0160-6.

CÍCHA, František; NESÁZAL, Vincenc; SURÝ, Karel. *Valašský rok na dědině*. Vyd. 1. Praha: Tomos, 1987.

FROLCOVÁ, Věra. *Velikonoce v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. 277 s. ISBN 80-7021-503-8.

JENČKOVÁ, Eva. *Hody, hody, doprovody. 1. díl*. Vyd. 1. Hradec Králové: Tandem, 2004. sv. Hudba v současné škole. Výběrová řada. ISBN 80-903115-5-5.

JENČKOVÁ, Eva. *Hody, hody, doprovody. 2. díl*. Vyd. 1. Hradec Králové: Tandem, 2004. sv. Hudba v současné škole. Výběrová řada. ISBN 80-903115-6-3.

KÁŇA, Josef. *Pověsti: vyprávění ze staré dědiny*. 3. dopl. vyd. Luhačovice: Agentura Ogar, 2002, 107 s.

KOVÁŘŮ, Věra. *Lidový kroj na Valašsku*. Ostrava, 1982.

NAŇÁK, Dušan. *Kronika jihovalašského Závřší*. Rukopis, 1985.

Metodické listy pro předškolní vzdělávání. Editor Jana Buriánová, Věra Jakoubková, Hana Nádvořnicková. Praha: Raabe, 2004, 1 sv. (různé stránkování). ISBN 80-863-0703-4.

MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Vyd. 1. V Praze: Fortuna Libri, 2010. 323 s. ISBN 978-80-7321-522-4.

MRÁZ, Bohumír. *Československá vlastivěda. Díl III.: Lidová kultura*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1968.

PEŘINKA, František. Václav. *Val.-Klobucký okres. Vlastivěda moravská, II. Místopis*. Brno 1905.

PLICKA, Karel – SVOLINSKÝ, Karel – VOLF, František. *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách. Díl 1, Jaro*. 4. vyd., v Odeonu 1. Praha, 1978.

POLÁŠEK, Jan, Nepomuk – KUBEŠA, Arnošt. *Valaské písničky*. 4. díl. Milotice nad Bečvou: Knihovna Milotického Hospodáře, 1944.

SUŠILOVÁ, Libuše. *Klobucký rok: starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboukách*. Vyd. v knižní a souhrnné podobě 1. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem, 2010. 63 s. Laterňa; sv. 1. ISBN 978-80-254-8527-9.

ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Velikonoce: původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Vyd. 2. Olomouc: Rubico, 2004. 125 s. ISBN 80-7346-044-0.

ŠTIKA, Jaroslav. *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava, Profil 1973.

VAŠÍČEK, Petr. *Za lidovou písní Valaškokloboucka*. Vyd. 1. Gottwaldow: Vydalo JZD Valašsko, Vlachovice, 1988.

VETTERL, Karel. *Lidové písně a tance z Valaškokloboucka: Část I*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

VETTERL, Karel. *Lidové písně a tance z Valaškokloboucka: Část II*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960.

VOLFOVÁ, Jana. *U potoka roste kvítí: sborník dětského slovesného folklóru ze Vsetínska*. Vsetín: Okresní sbor pro občanské záležitosti, 1984. 82 s., obr.

Prameny:

Návojná 500 let: Obec Návojná. Neprodejná publikace k výročí obce. 2003.

Sborník II.: rytmicko-intonačních, sluchových a hudebně pohybových her pro mateřské školy. Zlín: Madal Bal Publication, 1995.

Metodický zásobník hudební výchovy v Mateřské škole v Návojně.

MŠ NÁVOJNÁ. *Školní vzdělávací program: Jedna, dva, tři, čtyři, pět, objevíme celý svět*. Návojná, 2011.

Internetové zdroje:

Nářečí a interdialekt na Moravě a ve Slezsku. In: *www.kcjl.upol.cz* [online]. [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://kcjl.upol.cz/dialektologie/kap3_nareci_morava.pdf

Obec Návojná. *Obec Návojná* [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: <http://www.navojna.cz>.

Obec Návojná. In: *www.risy.cz* [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=585521>

Projekty v práci mateřských škol. KRETKOVÁ, Hana. *Metodický portál RVP* [online]. 2006 [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PU/922/PROJEKTY-V-PRACI-MATERSKYCH-SKOL.html/>

Původ Návojně – Závřší. *Folklorní sdružení České republiky* [online]. 2010 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://archiv.fos.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=106329>.

Tradice. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Tradic>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Poloha obce Návojná (www.mapy.cz)

Příloha č. 2: Zámek v Návojně, dříve a nyní (www.navojna.cz)

Příloha č. 3: Pohřebenář (Naňák, D. Kronika jihovalašského Závřší. Rukopis, 1985).

Příloha č. 4: Tragačnick z Návojně (fotografii poskytl Dušan Naňák)

Příloha č. 5: Tradice vynášení Moreny v MŠ Návojná se koná opravdu za každého počasí (foto: I. Nováková)

Příloha č. 6: Grafomotofický list – kraslice (http://www.pinterest.com/rayner_kylie/easter-theme/)

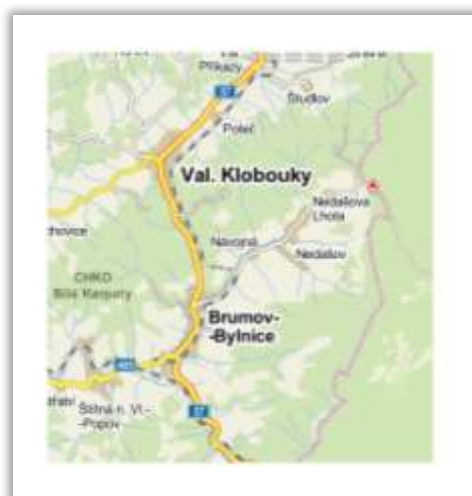
Příloha č. 7: Zavíjačka (notový zápis z metodického zásobníku hudební výchovy z MŠ Návojná)

Příloha č. 8: Výtvary dětí z MŠ Návojná, technika z odpadového materiálu (foto: I. Nováková)

Příloha č. 9: Velikonoční přáníčko – beránek (foto: I. Nováková)

Příloha č. 10: Velikonoční krasličení 2013 – fotky z akce s rodiči (foto: I. Nováková)

Příloha č. 1: Poloha obce Návojná

Příloha č. 2: Zámek v Návojně, dříve a nyní

Příloha č. 3: Pohřebenář

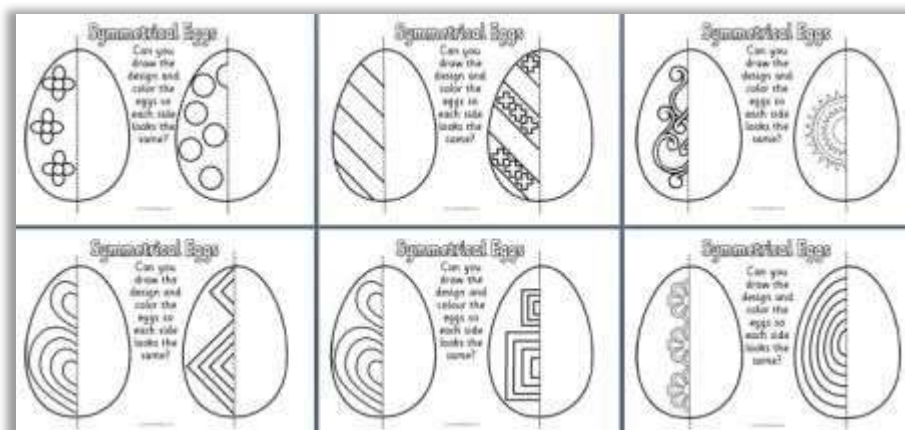
Příloha č. 4: Tragačnick z Návojně

Příloha č. 5: Tradice vynášení *Moreny* v MŠ Návojná se koná opravdu za každého počasí

Příloha č. 6: Grafomotofický list – kraslice

Příloha č. 7: Zavíjačka

2

ZAVÍJAČKA.

Zapsala tetička Sušilova

Vižu, vižu věneček, ze sených pomněček
vižu, vižu kvítí, co se v polu svítí.

Vižu, vižu přivijám /larčák, čečetky, aničky/ si přibírám,
vižu, vižu kvítí, co se v polu svítí.

3

A já věnec rozpletu, do hory vás zavedu,
na jeřoby, na maliny, donesem dom četinu.

4

Šla Kate do Lupača, jetelínku mlátit,
odrala si celé paty, musela se vrátit.
La - la - la - la - la -

Příloha č. 8: Výtvary dětí z MŠ Návojná, technika z odpadového materiálu

Příloha č. 9: Velikonoční přáníčko – beránek

Příloha č. 10: Velikonoční krasličení 2013 – fotky z akce s rodiči

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Iva Nováková
Katedra:	Primární a preprimární výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. Alena Vavrdová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Kulturní tradice regionu a jejich využití v MŠ
Název v angličtině:	Cultural traditions of the region and their application in kindergarten.
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na možnosti využití regionu Valašska v mateřské škole. Popisuje kulturní tradice, zvyky a obyčeje, dětskou lidovou slovesnost. Těžištěm práce je kapitola Jaro na Valašsku, která nabízí náměty na činnosti pro předškolní děti se zaměřením na Fašanky, vynášení Moreny, Velikonoce.
Klíčová slova:	Region jižní Valašsko, obec Návojná, lidové tradice, zvyky a obyčeje, kulturní tradice, projekt na téma Jaro na Valašsku, fašanky, vynášení Moreny, Velikonoce.
Anotace v angličtině:	The bachelor work is intent on possibilities improvement of South Wallachia region in kindergarten. Describes the cultural traditions and customs, children's folk literature. The focus of the work is the chapter dealing with the project of Spring in Wallachia, which offers suggestions on activities for pre-school children with a focus on Carnivals, plotting Morena, Easter.
Klíčová slova v angličtině:	South Wallachia region, Návojná village, folk traditions, habits and customs, cultural tradition, a project on the theme of Spring in Wallachia, Carnivals, plotting Morena, Easter.
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Poloha obce Návojná Příloha č. 2: Zámek v Návojně, dříve a nyní Příloha č. 3: Pohřebenář Příloha č. 4: Tragačnick z Návojně

	Příloha č. 5: Tradice vynášení Moreny v MŠ Návojná se koná opravdu za každého počasí Příloha č. 6: Grafomotofický list – kraslice Příloha č. 7: Zavíjačka Příloha č. 8: Výtvary dětí z MŠ Návojná, technika z odpadového materiálu Příloha č. 9: Velikonoční přáníčko – beránek Příloha č. 10: Velikonoční krasličení 2013 – fotky z akce s rodiči
Rozsah práce:	58 + 10 stran příloh
Jazyk práce:	český